

Spiritual Health Components in Marital Emotional Relationships Based on Islamic Texts

Mojtaba Hafezi¹ , Mohammadreza Salarifar²

1. PhD in Psychology, Research Institute of Hawzah and University, Qom, Iran (Corresponding Author).

mhafezi@rihu.ac.ir

2. Associate Professor, Department of Family Studies, Research Institute of Hawzah and University, Qom, Iran.

msalarifar@rihu.ac.ir

Received: 2025/10/31; Accepted 2026/02/28

Extended Abstract

Introduction and Objectives: Marital relationships encompass various dimensions, including emotional, sexual, psychological, and spiritual aspects. In all these areas, spouses' awareness of their responsibilities in fostering a fruitful relationship is of paramount importance. An emotional relationship between spouses refers to genuine and continuous attention toward one's partner, where one's focus transcends the self, characterized by kindness, humility, and an active desire to support and assist the spouse. In this study, spiritual health in marital emotional relationships, grounded in Islamic texts, is defined as a set of attitudes and behaviors oriented toward divine proximity (ghurb) and spiritual reward. It is perceived as a pathway to attaining higher spiritual levels and, contrary to a focus on legal rights, emphasizes the internal and transcendent facets of relationships that align with Divine pleasure. Despite the proliferation of studies on marital relationships in areas such as marital satisfaction, adjustment, and enrichment, research within Islamic texts has primarily focused on elucidating general concepts of spiritual health or present-

ing broad religious-spiritual conceptual frameworks. Few studies have specifically extracted and systematized the components of spiritual health within the context of “marital emotional relationships.” Given the significance and profound impact of this concept on spousal emotional bonds, it is essential to delineate and analyze these components. This research seeks to extract the components of spiritual health in marital emotional relationships based on Islamic texts and to assess their validity.

Method: The Islamic texts studied were analyzed using Bengston’s qualitative content analysis method. This process involved four stages: planning, data collection, data analysis, and report generation/presentation. The textual corpus of the research included the Holy Quran and all traditions (ahadith) recorded in the book *Mizan al-Hikmah*. Sampling was purposive, and sample size was determined based on the principle of theoretical saturation. The “theme” was selected as the unit of analysis. Both manifest and latent content analysis were employed. Data analysis was conducted through four steps: “decontextualization,” “recontextualization,” “categorization,” and “compilation.” From the analyzed texts, 36 sub-categories, 2 categories, and 1 core theme were extracted, which constituted the framework of spiritual health in marital emotional relationships within Islamic texts. To ensure the reliability of the findings derived from Islamic sources, Lincoln and Guba’s four criteria were utilized: “credibility,” “confirmability,” “transferability,” and “dependability.” In the dependability criterion, findings derived from Islamic texts were subjected to expert judgment, and the “Content Validity Index” (CVI) was assessed. In this method, 10 experts were requested to provide their specialized opinions through three forms: the first and second forms examined the degree of correspondence between documents and sub-categories and the appropriateness of sub-categories within the categories; the third form assessed the degree of appropriateness of the categories to the core theme.

Results: Findings from religious texts indicated that the components of spiritual health in marital emotional relationships consist of two main factors:

1. Strengthening Bonds and Emotional Proximity: (e.g., being good-tempered with the spouse, expressing gratitude, kindness, greeting, gazing at the spouse’s face, performing good deeds, gift-giving, bringing joy, alleviating the spouse’s sorrows, showing compassion, seeking the spouse’s satisfaction, serving the spouse, benefiting the spouse, showing respect, expressing love, holding hands, assisting the spouse, sitting together, paying attention to the spouse’s desires, spending time with the spouse, welcoming/seeing off the spouse, and practicing empathy).

2. Patience and Conflict Prevention: (e.g., patience toward the spouse's bad temper, patience toward harassment, refraining from complaining about the spouse to others, forgiving the spouse's audacity and ignorance, forgiving annoyances, avoiding harming the spouse, refraining from verbal abuse/insults, avoiding upsetting the spouse, not provoking the spouse's anger, refraining from frowning at the spouse, avoiding physical conflict, practicing gentleness/leniency, and appeasing the spouse during their anger).

In the validation phase, three factors—"holding the spouse's hands," "gazing at the spouse's face," and "refraining from frowning at the spouse"—scored below 0.80 on the CVI regarding their correspondence with the documents and did not attain the required validity. Consequently, these factors were excluded, while the remaining factors were confirmed.

Results and Discussion: The findings of this study revealed that the components of spiritual health in couples' emotional relationships comprise two main domains encompassing 32 subcategories. The first major domain, strengthening emotional bonds and intimacy, refers to a conscious and ongoing process of creating and deepening profound emotional connections through warm, supportive, and reciprocal interactions grounded in affection and empathy. This process—aimed at mutual spiritual elevation and alignment with divine values—enhances the sense of security, satisfaction, and positive attachment between spouses.

The second domain, patience and tension prevention, denotes a conscious and continuous process of managing and mitigating emotional conflicts through calming, forgiving, and self-controlled approaches. Rooted in a belief in divine rewards and spiritual growth, this process contributes to maintaining balance, inner peace, and the stability of the marital relationship.

In this research, religious narrations (Hadiths) were extracted from the book *Mizan al Hikmah*. The screening of narrations based on the reliability of their chains of transmission may enhance the precision of the research data.

The outcomes of this study propose a novel theoretical framework for spiritual health in spouses' emotional relationships. Accordingly, it is suggested that, based on these findings, a Spiritual Health Scale in Spouses' Relationships be developed, along with educational packages aimed at promoting spiritual health within marital relationships, and a corresponding therapeutic protocol. Furthermore, through qualitative content analysis, it is recommended to formulate process based components of spiritual health in spouses'

relationships and to extend these structural and processual components to parent–child relationships.

Acknowledgments: The authors wish to express their sincere appreciation to all the experts who contributed to the validation of this study.

Conflict of Interest: According to the authors’ declaration, this study involves no conflict of interest.

Keywords: Spiritual Health, God-Oriented Spirituality, Spouses’ Emotional Relationships, Marital Emotional Relations, Qualitative Content Analysis.

Cite this article: Hafezi, Mojtaba, and Salarifar, Mohammadreza (2026), Spiritual Health Components in Marital Emotional Relationships Based on Islamic Texts, *Journal of Studies in Islam and Psychology*, 2(3), 63-102.

مؤلفه‌های سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین براساس متون اسلامی

مجتبی حافظی^۱ ، محمدرضا سالاری فر^۲

۱. دکتری روان‌شناسی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران (نویسنده مسئول).

mhafezi@rihu.ac.ir

۲. دانشیار گروه خانواده پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران.

msalarifar@rihu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۰۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۹

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: روابط زوجین دارای ابعاد مختلف عاطفی، جنسی، روانی و معنوی است و در تمام این جنبه‌ها آگاهی زوجین از مسئولیت خود در پیدایش یک رابطه ثمربخش اهمیت بسیاری دارد. روابط عاطفی زوجین به معنای توجه واقعی و مستمر به همسر است که در آن توجه فرد معطوف به خود نیست و این حالت توجه همراه با مهربانی، فروتنی و تمایل فعال به کمک و حمایت از همسر است. در این مطالعه، سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین براساس متون اسلامی به‌عنوان مجموعه‌ای از نگرش‌ها و رفتارهایی تعریف می‌شود که جهت‌گیری آنها به‌سوی قرب و اجر معنوی است، به‌عنوان مسیری برای دستیابی به سطوح بالاتر معنوی شناخته شده و برخلاف تمرکز بر حقوق قانونی بر جنبه‌های درونی و تعالی‌بخش از روابط تمرکز دارد که با رضایت الهی

دارای همخوانی است. با وجود گسترش مطالعات مربوط به روابط زوجین در حوزه‌های مختلفی چون رضایت زناشویی، سازگاری و غنی‌سازی ارتباط، بررسی‌های مندرج در متون اسلامی عمدتاً بر تبیین کلی مفاهیم سلامت معنوی یا ارائه ساختارهای مفهومی عام مذهبی - معنوی متمرکز بوده‌اند و کمتر به‌صورت ویژه، مؤلفه‌های سلامت معنوی را در بستر «روابط عاطفی زوجین» استخراج و نظام‌مند کرده‌اند. با توجه به اهمیت و تأثیر گسترده این مفهوم در روابط عاطفی همسران، لازم است این مؤلفه‌ها تبیین و تحلیل شود. این پژوهش در پی استخراج مؤلفه‌های سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین براساس متون اسلامی و سنجش میزان روایی آن است.

روش: متون اسلامی مورد مطالعه با تکیه بر روش تحلیل محتوای کیفی بنگستون بررسی شدند. در این روش چهار مرحله برنامه‌ریزی، جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل داده‌ها و تهیه گزارش و ارائه نتایج انجام شد. جامعه متنی پژوهش شامل قرآن کریم و تمامی احادیث منقول در کتاب میزان الحکمه تعیین شد. روش نمونه‌گیری در این پژوهش هدفمند بود. تعیین حجم نمونه براساس اصل اشباع صورت گرفت. واحد تحلیل در مطالعه حاضر «مضمون» انتخاب شد. در این پژوهش تحلیل محتوای آشکار و پنهان به کار گرفته شد. تحلیل داده‌ها براساس چهار گام «ازمتن‌گیری»، «به‌متن‌دهی»، «مقوله‌بندی» و «یکپارچه‌سازی» انجام شد. از میان متون مورد بررسی، ۳۶ زیرمقوله، دو مقوله و یک درون‌مایه استخراج شد که چارچوب سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین در متون اسلامی را شکل دادند. به‌منظور کسب قابلیت اطمینان از نتایج منابع اسلامی پژوهش از چهار معیار پیشنهادی لینکن و گابا، یعنی «اعتماد‌پذیری»، «تأیید‌پذیری»، «انتقال‌پذیری» و «اتکاپذیری» بهره گرفته شد. در ملاک اتکاپذیری، یافته‌های برگرفته از متون اسلامی به داوری کارشناسان سپرده شد و «شاخص روایی محتوایی» (CVI) مورد سنجش قرار گرفت. در این روش از ده کارشناس خواسته شد تا تکمیل سه فرم نظرات تخصصی خود را اعلام کنند: در فرم‌های اول و دوم میزان تطابق مستندات با زیرمقوله‌ها و تناسب زیرمقوله‌ها با مقولات بررسی شد؛ در فرم سوم درجه تناسب مقولات با درون‌مایه سنجیده شد.

نتایج: یافته‌های حاصل از متون دینی نشان داد که مؤلفه‌های سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین شامل دو عامل اصلی تقویت پیوند و نزدیکی عاطفی (خوش‌اخلاقی با همسر، تشکر کردن از همسر، مهربانی با همسر، سلام کردن به همسر، نگاه کردن به چهره همسر، نیکی کردن به

همسر، خریدن هدیه برای همسر، شاد کردن همسر، برطرف کردن غم‌های همسر، دلسوزی کردن برای همسر، به دست آوردن رضایت همسر، خدمت کردن به همسر، نفع رساندن به همسر، احترام گذاشتن به همسر، ابراز دوست داشتن به همسر، گرفتن دست همسر، کمک کردن به همسر، نشستن در کنار همسر، توجه به خواسته‌های همسر، وقت گذاشتن برای همسر، استقبال و بدرقه از همسر، درک کردن همسر) و شکیبایی و جلوگیری از تنش (شکیبایی بر بدخلقی همسر، شکیبایی بر آزار و اذیت همسر، شکایت نکردن نزد دیگران از همسر، بخشیدن جسارت و نادانی همسر، بخشیدن اذیت همسر، آزار ندادن همسر، عدم دشنام و بدزبانی به همسر، ناراحت نکردن همسر، عصبانی نکردن همسر، اخم نکردن به همسر، عدم برخورد فیزیکی با همسر، مدارا و ملایمت با همسر، خشنود کردن همسر هنگام خشم او) است.

در بخش اعتبارسنجی سه عامل گرفتن دست همسر، نگاه کردن به چهره همسر و اخم نکردن به همسر در شاخص CVI، نمره مطابقت هریک از آنها با مستندات کمتر از ۰/۸۰ سنجش شد و نمره روایی لازم کسب نشد؛ بنابراین این عوامل حذف و بقیه عوامل تأیید شدند.

بحث و نتیجه‌گیری: نتایج حاصل از پژوهش نشان داد مؤلفه‌های سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین در دو محور دارای ۳۲ زیرمقوله است. نخستین مقوله در این مطالعه، تقویت پیوند و نزدیکی عاطفی می‌باشد که عبارت از فرایند آگاهانه و مداوم ایجاد و تعمیق پیوندهای عمیق احساسی از راه تعاملات گرم، حمایت‌گر و متقابل است که بر پایه محبت و همدلی بنا شده، و در راستای تعالی روحی مشترک و همسویی با ارزش‌های الهی به افزایش حس امنیت، رضایت و وابستگی مثبت بین همسران می‌انجامد. مقوله دوم از این مطالعه، شکیبایی و جلوگیری از تنش می‌باشد که عبارت از فرایند آگاهانه و مداوم مدیریت و کاهش تعارضات احساسی از راه رویکردهای آرامش‌بخش، بخشایش‌گر و خودکنترلی است که بر پایه باور به پادشاهی الهی و تعالی روحی بنا شده و به حفظ تعادل، صلح درونی و پایداری رابطه می‌انجامد. در این پژوهش، احادیث دینی از کتاب میزان الحکمة استخراج شد. غربال احادیث به وسیله ضعف سند و کتاب ممکن است دقت در اطلاعات پژوهشی را بیشتر کند. نتایج حاصل از این پژوهش، چارچوب نظری جدیدی را برای سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین پیشنهاد می‌کند؛ همچون مقیاس سلامت معنوی در روابط زوجین، بسته‌های آموزشی تقویت سلامت معنوی در روابط زوجین و ساخت پروتکل درمانی آن تدوین

نوع مقاله: پژوهشی

شود و نیز با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی تدوین مؤلفه‌های فرایندی سلامت معنوی در روابط زوجین و تدوین مؤلفه‌های ساختاری و فرایندی در روابط والدین و فرزندان پیشنهاد می‌شود. تقدیر و تشکر: از تمامی کارشناسانی که در اعتبارسنجی این مطالعه همکاری کردند، تشکر و قدردانی می‌شود.

تعارض منافع: براساس اظهار نویسندگان، این مطالعه فاقد هرگونه تعارض منافع است. **واژگان کلیدی:** سلامت معنوی، معنویت خداسو، روابط عاطفی زوجین، روابط عاطفی همسران، تحلیل محتوای کیفی.

استناد: حافظی، مجتبی، و سالاری‌فر، محمدرضا (۱۴۰۵). مؤلفه‌های سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین براساس متون اسلامی. مجله اسلام و روان‌شناسی خانواده ۲(۳)، ۶۳-۱۰۲.

مقدمه

از پیچیده‌ترین روابط آدمی که ابعاد گسترده‌ای دارد رابطه زوجین با یکدیگر است (اموبوی، انه و تیتور-آدینگی،^۱ ۲۰۲۴). ارتباط درست همسران با یکدیگر همواره برای تحقق پویایی روابط خانوادگی دارای اهمیت است (زرنقاش^۲ و همکاران، ۲۰۱۳). تحقیقات نشان می‌دهند همسرانی که ارتباط سالم و کارآمد با یکدیگر دارند رضایت بیشتر از روابط خود، توانایی بهتری برای حل مسائل‌شان و رضایت زناشویی بالاتری دارند (لدبتر،^۳ ۲۰۰۹)؛ بنابراین مشکلات ارتباطی را می‌توان از مهم‌ترین و اساسی‌ترین مشکلات در روابط زوجین دانست (یالسن و کاراهان^۴، ۲۰۰۹). روابط زوجین فرایندی تعاملی است که همسران از طریق مسیرهای کلامی و غیرکلامی (مانند بیان چهره، وضعیت بدن، تماس لمسی و لحن صدا) افکار و احساسات خود را منتقل می‌کنند (کارمایکل و میزراهی،^۵ ۲۰۲۳).

روابط زوجین ابعاد مختلف عاطفی، جنسی، روانی و معنوی دارد و در تمام این جنبه‌ها آگاهی زوجین از مسئولیت خود در پیدایش یک رابطه ثمربخش دارای اهمیت بسیاری است (ایزر^۶ و همکاران، ۲۰۰۶). روابط عاطفی زوجین به معنای توجه واقعی و مستمر به همسر است که در آن توجه فرد معطوف به خویش نیست و این حالت توجه همراه با مهربانی، فروتنی و تمایل فعال به کمک و حمایت از همسر است (علی‌نقی فقیهی، ۱۳۹۲). در دیدگاه روان‌شناختی نزدیکی عاطفی هسته روابط سالم به شمار می‌رود و عمق و معنا به پیوندهای زناشویی می‌بخشد؛ به‌گونه‌ای که پنجره‌ای برای درک متقابل فراهم می‌کند. این فرایند شامل توجه مستمر به حالات درونی همسر، همدلی، پشتیبانی عاطفی و پاسخ‌هی مناسب به نیازهای احساسی اوست و به‌عنوان سازه‌ای محوری برای نزدیکی عاطفی و کیفیت پیوند زناشویی شناخته می‌شود (ون‌لانکولد^۷ و همکاران، ۲۰۱۸).

با توجه به نقش محوری نزدیکی عاطفی در کیفیت پیوند زناشویی، پژوهش‌های فراوانی «سلامت

-
1. Omoboye, M., Eneh, N. E. & Titor-Addingi, M. C.
 2. Zarnaghash
 3. Ledbetter
 4. Yalcin. Karahan
 5. Carmichael, C. L. & Mizrahi, M.
 6. Ezer, H.
 7. Van Lankveld, J.

معنوی^۱ را به‌عنوان عاملی مؤثر در تقویت این نزدیکی و سامان‌دهی الگوهای رابطه‌ای زوجین معرفی کرده‌اند؛ برای نمونه یافته‌های فرل، هاسی و گرنت^۲ (۱۹۹۵)، کال و هیتون^۳ (۱۹۹۷)، ماهونی^۴ (۲۰۰۵)، لامبرت و دولاهیت^۵ (۲۰۰۶)، اربچ و بوماستر^۶ (۲۰۰۸)، لیچر و کارمالت^۷ (۲۰۰۹)، رفیعی‌هنر و جان‌بزرگی (۱۳۸۹)، ثناگویی و همکاران (۱۳۹۰)، غفوری و همکاران (۱۳۹۰)، زارعی و احمدی‌سرخونی (۱۳۹۱)، بهرامی و همکاران (۱۳۹۳)، تانگ^۸ و همکاران (۲۰۲۴) و رئیسی^۹ و همکاران (۲۰۲۵) هرکدام به نحوی تأثیر معنویت و سلامت معنوی بر بهبود روابط زناشویی، بالا رفتن رضایت زناشویی، حل تعارض و پیشگیری از مشکلات عاطفی در روابط همسران را نشان داده‌اند.

همچنین در زمینه روابط عاطفی زوجین، سلامت معنوی می‌تواند به‌عنوان عاملی کلیدی در تقویت رضایت زناشویی و پایداری خانواده ظاهر شود. مطالعات نشان می‌دهند که این نوع سلامت با تأکید بر بعد فراروندگی^{۱۰}، زوجین را به سمت رفتارهایی سوق می‌دهد که نه تنها تعادل عاطفی را ارتقا می‌بخشد، بلکه به‌عنوان مسیری برای دستیابی به سطوح بالاتر معنوی نیز دانسته می‌شوند (امان و همکاران، ۲۰۱۹؛ عزیز و مانگستوتی^{۱۱}، ۲۰۲۴). بررسی‌های نظام‌مند نیز بیانگر آن است که سلامت معنوی در روابط زوجین می‌تواند چارچوبی یکپارچه برای رشد مشترک فراهم آورد؛ آنجا که عناصری مانند پیوند الهی و پیگیری تعالی به‌عنوان مؤلفه‌های اصلی عمل می‌کنند. این مفهوم نه تنها به کاهش فشارهای روانی کمک می‌کند، بلکه زمینه‌ای برای تجربیات معنوی مشترک فراهم می‌آورد که در نهایت به پایداری و عمق روابط می‌انجامد (صالحی^{۱۲} و همکاران، ۲۰۱۷؛ عزیز و مانگستوتی، ۲۰۲۴).

-
1. spiritual health
 2. Ferrell, KHassey& Grant
 3. Call & Heaton
 4. Mahoney
 5. Lambert & Dollahite
 6. Brown, Orbuch, Bauermeister
 7. Lichter & Carmalt
 8. Tang, L.
 9. Raesi, R.
 10. transcendence
 11. Aziz, R. & Mangestuti, R.
 12. Salehi, M.

با وجود این، اصل مفهوم سلامت معنوی دارای ابهامات زیادی است. با توجه به گذشت نزدیک به پنج دهه از مطرح شدن مفهوم سلامت معنوی و تعاریف گوناگونی که متفکران مختلف از آن ارائه داده‌اند، هنوز اجماعی در تعریف سلامت معنوی وجود ندارد. متفکران بسیاری (مانند الیسون،^۱ ۱۹۸۳؛ هانگلمان^۲ و همکاران، ۱۹۸۵؛ هاکز^۳ و همکاران، ۱۹۹۵؛ میلر،^۴ ۱۹۹۵؛ به نقل از جورنا، بال، سلمون،^۵ ۲۰۰۶؛ ریلی^۶ و همکاران، ۱۹۹۸؛ فیشر،^۷ ۲۰۱۰؛ دبریتو^۸ و همکاران، ۲۰۲۱) به تعریف سلامت معنوی و ابعاد آن پرداخته‌اند. بر پایه جمع‌بندی اخیر ادبیات علمی، سلامت معنوی مفهومی چندبعدی و پویاست که شامل تجربه معنا و هدف در زندگی، احساس پیوستگی و تعلق (به خود، دیگران و چیزی فراتر از خویشتن) و ظرفیت فرد برای پذیرش و مواجهه با رنج و بحران‌ها می‌شود. در بیشتر تعاریف معاصر، مؤلفه‌هایی چون معناداری، وابستگی و ارتباط، حس پذیرش و صلح درونی و عمل‌ورزی‌های معنوی (مثل نیایش، مراقبه، مراسم یا رفتارهای ارزشی) به‌عنوان ابعاد اصلی شناسایی شده‌اند (دبریتو و همکاران، ۲۰۲۱؛ وایتهد، جاگر و هانراتی،^۹ ۲۰۲۱)؛ افزون بر این، گزارش‌های نظام‌مند نشان می‌دهند که می‌توان وجود مؤلفه‌های احساس پذیرش، ارتباط مثبت با خود و دیگران و رابطه ادراک‌شده با یک موجود یا واقعیت فراتر در راستای یک زندگی هدفمند و معنادار را به‌عنوان هسته مفهومی سلامت معنوی در غالب تعاریف نوین پذیرفت (همان).

با وجود گستردگی مطالعات یادشده در غالب این تعاریف در مفهوم سلامت معنوی هیچ اشاره‌ای به دین و خداوند نمی‌شود؛ بدین معنا که موجود مقدس برتر، لزوماً همان آفریننده انسان نیست. در این نگاه، زندگی حتی بدون خداوند هم می‌تواند معنادار باشد و با جنبه‌های مادی هر چند بی‌ارزش و کوچک می‌توان به زندگی معنا بخشید و به سلامت معنوی رسید (متز،^{۱۰} ۲۰۰۲). از سوی دیگر غالب این

-
1. Ellison
 2. Hungelmann
 3. Hawks
 4. Miller
 5. Jorna, Ball & Salmon
 6. Reily
 7. Fisher
 8. de Brito Sena, M. A.
 9. Whitehead, O., Jagger, C. & Hanratty, B.
 10. Metz

مطالعات، معنویت را به‌عنوان یکی از ابعاد وجودی انسان در کنار بعد جسمی، روانی و اجتماعی (بنابر اعلام سازمان بهداشت روانی^۱، ۲۰۲۲) مدنظر قرار داده‌اند و معنویت را به‌عنوان بُعد اصیل که همه ابعاد وجودی انسان را فرامی‌گیرد (جان‌بزرگی، ۱۳۹۸، ص ۱۱)، لحاظ نکرده‌اند. هنگامی که معنویت به‌عنوان بُعد اصیل دانسته شود، نیازهای معنوی همان نیازهای وجودی و تعالی خواهانه خواهند بود که قوانین حاکم بر آنها با قوانین حاکم بر بُعد مادی یکسان نیست و دارای برنامه‌ای متفاوت خواهند شد (جان‌بزرگی و انصاری، ۱۴۰۳).

سلامت معنوی در دیدگاه اسلامی فراتر از تجربه صرف معنا فهمیده می‌شود و در بستر رابطه انسان با خداوند و نقش عبادت‌محور رفتارهای اجتماعی و خانوادگی جای می‌گیرد (خراشادی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴). از این دیدگاه، سلامت معنوی محدود به رفاه روان‌شناختی یا تجربه فردی معنا نیست، بلکه باید از نظر رفتارها و نگرش‌هایی تبیین شود که در متون اسلامی برای آنها ارزش یا اجر معنوی مورد تأکید قرار گرفته است (اسماعیلی، فانی و کرمخانی، ۱۳۹۵). پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهند که سلامت معنوی در چارچوب اسلامی به فرد کمک می‌کند تا در تعاملات اجتماعی از جمله روابط خانوادگی به سطوحی از تعالی دست یابد که با رضایت الهی همخوانی دارد. این تعریف، تفاوت معناداری با دیدگاه‌های سکولار سلامت معنوی دارد؛ زیرا بر پیوند مستقیم با خالق و پیگیری مسیرهای الهی برای رشد شخصی تأکید می‌ورزد (سدزندی، ۲۰۱۹^۲؛ عینی^۳ و همکاران، ۲۰۲۳). در این مطالعه، سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین براساس متون اسلامی به‌عنوان مجموعه‌ای از نگرش‌ها و رفتارهایی تعریف می‌شود که جهت‌گیری آنها به سوی قرب و اجر معنوی است، به‌عنوان مسیری برای دستیابی به سطوح بالاتر معنوی شناخته شده، و برخلاف تمرکز بر حقوق قانونی بر جنبه‌های درونی و تعالی‌بخش از روابط تمرکز دارد که با رضایت الهی دارای همخوانی است.

با توجه به آنچه بیان شد، با وجود گسترش مطالعات مربوط به روابط زوجین در حوزه‌های مختلفی چون رضایت زناشویی، سازگاری و غنی‌سازی ارتباط، بررسی‌های مندرج در متون اسلامی عمدتاً بر تبیین کلی مفاهیم سلامت معنوی یا ارائه ساختارهای مفهومی عام مذهبی-معنوی متمرکز بوده‌اند و

1. World Health Organization
 2. Asadzandi, M.
 3. Aini, Q.

کمر به‌صورت ویژه، مؤلفه‌های سلامت معنوی را در بستر «روابط عاطفی زوجین» استخراج و نظام‌مند کرده‌اند. با توجه به اهمیت و تأثیر گسترده این مفهوم در روابط عاطفی همسران، لازم است این مؤلفه‌ها تبیین و تحلیل شود. این پژوهش در پی استخراج مؤلفه‌های سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین براساس متون اسلامی و سنجش میزان روایی آن است.

روش

متون اسلامی مورد مطالعه با تکیه بر روش تحلیل محتوای کیفی بنگستون (۲۰۱۶) بررسی شدند. این روش از چهار مرحله تشکیل شده که در این بخش هر یک توضیح داده می‌شود: ۱. مرحله برنامه‌ریزی: ۱. بنابر دیدگاه بنگستون (۲۰۱۶)، پیش از آغاز جمع‌آوری داده‌ها لازم است فرایند برنامه‌ریزی انجام شود. هدف‌گذاری پژوهش بر پایه استدلال استقرائی^۲ تعریف شد. واحد جستجو شامل کلیدواژه‌های مرتبط با موضوع مطالعه مانند خُلُق، حَسَن، أَحْسَن، زَوْج، زَوْجَة، عِيَال، رَفَق، أَجْر، رَحِم، خِدْمَة، يَحِبُّ، مَحَبَّة و تَبَعْل بود. جامعه متنی پژوهش شامل قرآن کریم و تمامی احادیث منقول در کتاب میزان الحکمة (محمدی ری شهری، ۱۳۸۸) تعیین شد. روش نمونه‌گیری در این پژوهش هدفمند^۳ بود. «واحد تحلیل»^۴ در مطالعه حاضر «مضمون» انتخاب شد؛ بنابر تعریف معروفی و یوسف‌زاده (۱۳۸۸، ص ۱۳۶) مضمون معنای خاصی است که از یک جمله یا پاراگراف استخراج می‌شود. بخش دیگر برنامه‌ریزی، انتخاب «روش تحلیل»^۵ بود (بنگستون، ۲۰۱۶). در این پژوهش تحلیل محتوای آشکار^۶ و پنهان^۷ به‌کار گرفته شد. ۲. مرحله «جمع‌آوری داده‌ها»^۸: با استفاده از کلیدواژه‌های مرتبط از راه جستجو در نرم‌افزارهای میزان الحکمة و جامع التفاسیر، نمونه‌هایی شامل ۴۵۷ مستند دینی مرتبط با مفهوم سلامت معنوی روابط زوجین یافت

-
1. the planning
 2. Inductive
 3. sampling
 4. unit of analysis
 5. analysis method
 6. manifest content
 7. latent content
 8. data collection

شد که تعیین حجم نمونه براساس اصل اشباع^۱ صورت گرفت (گلیسر و استراوس،^۲ ۲۰۱۷). تمامی مستندات به طور کامل مورد مطالعه و غربال قرار گرفتند. غربال از طریق ملاک میزان ارتباط مفهومی کامل با مسئله مطالعه انجام شد. در این مرحله ۳۲۳ مستند دینی حذف و ۱۳۴ مستند وارد تحلیل نهایی شد. ۳. مرحله «تحلیل داده‌ها»: ^۳ تحلیل داده‌ها براساس چهار گام روش تحلیل محتوای کیفی بنگستون شد. (۲۰۱۶) انجام شد. گام نخست «از متن‌گیری»^۴ بود؛ در این مرحله پژوهشگر پس از خوانش دقیق هر جمله از متون اسلامی، مفهوم محوری هر بند را استخراج و به صورت کد باز ثبت کرد. در این فرایند ۱۴۰ کد باز حاصل شد که به عنوان گزاره‌های مفهومی اولیه تدوین شدند. گام دوم «به متن دهی»^۵ بود؛ متن مبنای دیگر مرور شد و واحدهای معنایی با استفاده از قلم‌های رنگی در نرم‌افزار ورد علامت‌گذاری شدند. بخش‌هایی که در نشانه‌گذاری قرار نمی‌گرفتند، دوباره بازخوانی شدند و آن دسته از گزاره‌هایی که پاسخی به پرسش پژوهش فراهم می‌کردند وارد تحلیل و مابقی به عنوان داده‌های غیر مؤثر کنار گذاشته شدند. گام سوم «مقوله‌بندی»^۶ شامل شناسایی زیرمقوله‌ها،^۷ مقوله‌ها^۸ و درون‌مایه‌ها^۹ بود. از میان متون مورد بررسی، ۳۶ زیرمقوله، دو مقوله و یک درون‌مایه استخراج شد که چارچوب سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین در متون اسلامی را شکل دادند. گام چهارم «یکپارچه‌سازی»^{۱۰} بود؛ پژوهشگر در این مرحله خلاصه‌ای سازمان‌یافته از زیرمقوله‌ها، مقوله‌ها و درون‌مایه‌ها را در قالب جدول عرضه کرد تا خواننده بتواند به سرعت نتایج را مرور کند. ۴. مرحله «تهیه گزارش و ارائه نتایج»^{۱۱} در پایان پژوهش، گزارش نهایی تهیه و نتایج ارائه شد که در این مطالعه ارائه الگویی برای سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین مبتنی بر متون اسلامی، فصل نهایی گزارش را تشکیل داد.

-
1. saturation
 2. Glaser, B. & Strauss, A.
 3. data analysing
 4. decontextualisation
 5. recontextualisation
 6. categorisation
 7. sub-categories
 8. categories
 9. themes
 10. the compilation
 11. creating a report and presentation of the result

به منظور کسب قابلیت اطمینان^۱ از نتایج منابع اسلامی پژوهش از چهار معیار پیشنهادی لینکن و گابا^۲ (۱۹۸۵) بهره گرفته شد. برای تأمین معیار «اعتمادپذیری»،^۳ پژوهشگر زمان طولانی مدت را صرف غوطه‌وری در داده‌ها کرد و یافته‌ها برای بازبینی به تیم ناظر ارسال شد تا صحت و دقت استخراج‌ها بررسی و در صورت لزوم اصلاحات انجام شود. تیم ناظر شامل سه کارشناس با درجه دکترای تخصصی در روان‌شناسی و دارای رتبه دانشیاری یا استادی از دانشگاه بود. به منظور نیل به «تأییدپذیری»،^۴ پژوهشگر تلاش کرد تا پیش‌فرض‌ها و سوگیری‌های خود (از جمله انتظارات نظری نسبت به نقش معنویت و گرایش به گزینش شواهد همسو) را از فرایند گردآوری و تحلیل دور نگاه دارد و تأثیر شخصی بر داده‌ها را کاهش دهد. برای رسیدن به «انتقال‌پذیری»،^۵ گزاره‌ها از نظر موقعیت‌ها و زمینه‌های متفاوت انتخاب شدند (از جمله مخاطب‌های عام و خاص و نیز احادیثی که در زمینه‌های تربیتی، اجتماعی و اخلاقی آمده‌اند) تا امکان تعمیم‌پذیری نتایج افزایش یابد. جهت تضمین «اتکاپذیری»،^۶ یافته‌های برگرفته از متون اسلامی به داوری کارشناسان سپرده شد و «شاخص روایی محتوایی» (CVD) مورد سنجش قرار گرفت. در این روش از ده کارشناس خواسته شد که با تکمیل سه فرم نظرات تخصصی خود را اعلام کنند: در فرم‌های اول و دوم میزان تطابق مستندات با زیرمقوله‌ها و تناسب زیرمقوله‌ها با مقولات بررسی شد؛ در فرم سوم درجه تناسب مقولات با درون‌مایه سنجیده شد. کارشناسان انتخاب‌شده هفت نفر دارای مدرک دکتری روان‌شناسی و رتبه استادیاری یا دانشیاری دانشگاه و سه نفر دانشجوی دوره دکتری در این رشته و نیز تمامی کارشناسان دارنده سطوح عالی حوزوی (سطح سه یا چهار) بودند.

یافته‌ها

کلیه نتایج مرتبط با واحدهای معنایی، زیرمقوله‌ها، مقولات و درون‌مایه‌های مستخرج از منابع اسلامی در جدول ۱ ارائه شده است. البته به دلیل محدودیت حجم مقاله از هر زیرمقوله به عنوان نمونه واحد معنایی آورده شده و امکان آوردن همه آنها نبوده است.

-
1. trustworthiness
 2. Lincoln, Y.S. & Guba, E.G.
 3. credibility
 4. confirmability
 5. transferability
 6. dependability

جدول ۱. یافته‌های حاصل از واحدهای معنایی، زیرمقوله‌ها، مقوله‌ها و درون‌مایه‌های سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین در منابع اسلامی

مقوله	زیرمقوله	نمونه واحد معنایی
تقویت پیوند و نزدیکی عاطفی	خوش اخلاقی با همسر	رسول الله ﷺ - فِي وَصِيَّتِهِ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) يَا عَلِيُّ، حَسِّنْ خُلُقَكَ مَعَ أَهْلِكَ وَجِيرَانِكَ وَمَنْ تُعَاشِرُهُ وَتُصَاحِبُ مِنَ النَّاسِ، تُكْتَبُ عِنْدَ اللَّهِ فِي الدَّرَجَاتِ الْعُلَى (ابن‌شعبه، ۱۴۰۴، ص ۱۴).
	تشکر کردن از همسر	رسول الله ﷺ: لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَى امْرَأَةٍ لَا تَشْكُرُ لِرَوْحِهَا، وَ هِيَ لَا تَسْتَغْنِي عَنْهُ (النسائي، ۱۴۲۱، ج ۵، ص ۳۵۴).
	مهربانی با همسر	رسول الله ﷺ: يُوْتَى بِالرَّجُلِ مِنْ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَا لَهُ مِنْ حَسَنَةٍ تُرْجَى لَهُ الْجَنَّةُ، فَيَقُولُ الرَّبُّ تَعَالَى: أَدْخَلُوهُ الْجَنَّةَ، فَإِنَّهُ كَانَ يِرْحَمُ عِيَالَهُ (البغدادي، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۳۳۰).
	سلام کردن به همسر	رسول الله ﷺ: يَا أُنْسُ... إِذَا دَخَلْتَ بَيْتَكَ فَسَلِّمْ عَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ؛ يَكْثُرُ خَيْرُ بَيْتِكَ (بيهقي، ۱۴۲۱، ج ۶، ص ۴۲۷).
	نگاه کردن به چهره همسر	عنه ﷺ: إِذَا نَظَرَ الْعَبْدُ إِلَى وَجْهِ زَوْجِهِ وَنَظَرَتْ إِلَيْهِ، نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِمَا نَظَرَ رَحْمَةٍ، فَإِذَا أَخَذَ بِكَفِّهَا وَأَخَذَتْ بِكَفِّهِ، تَسَاقَطَتْ دُونَهُمَا مِنْ خِلَالِ أَصَابِعِهِمَا (زيد، ۱۴۱۹، ص ۳۰۲).
	نیکی کردن به همسر	رسول الله ﷺ: عِيَالُ الرَّجُلِ أَسْرَاؤُهُ، وَأَحَبُّ الْعِبَادِ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ أَحْسَنُهُمْ صُنْعًا إِلَى أَسْرَائِهِ (ابن‌بابویه، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۵۵۵).
	خریدن هدیه برای همسر	عنه ﷺ: مَنْ دَخَلَ السُّوقَ فَاشْتَرَى ثُخْفَةً فَحَمَلَهَا إِلَى عِيَالِهِ كَانَ كَحَامِلِ صَدَقَةٍ إِلَى قَوْمٍ مَحَاوِجٍ، وَلِيَبْدَأَ بِالْإِنَاثِ قَبْلَ الذُّكُورِ (ابن‌بابویه، ۱۳۷۶، ص ۵۷۷).
	شاد کردن همسر	رسول الله ﷺ: مَنْ أَدْخَلَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ سُورًا، خَلَقَ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ السُّورِ خَلْقًا يَسْتَغْفِرُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ (متقی، ۱۴۱۹، ج ۱۶، ص ۳۷۹).
	برطرف کردن غم‌های همسر	وَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ إِنَّ لِي زَوْجَةً إِذَا دَخَلْتُ تَلَقَّيْنِي وَإِذَا خَرَجْتُ شَيَّعْتَنِي وَإِذَا رَأَيْتَنِي مَهْمُومًا قَالَتْ مَا يَهْمُكَ إِنْ كُنْتَ تَهْتَمُّ لِرِزْقِكَ فَقَدْ تَكْفَلْتُ لَكَ بِهِ غَيْرُكَ وَ إِنْ كُنْتَ تَهْتَمُّ بِأَمْرِ آخِرَتِكَ فَزَادَكَ اللَّهُ هَمًّا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّ لِلَّهِ عُمَّالًا وَ هَذِهِ مِنْ عُمَّالِهِ لَهَا يَنْصُفُ أَجْرَ الشَّهِيدِ (ابن‌بابویه، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۳۸۹).
دلسوزی کردن برای همسر	قِيلَ: دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى فَاطِمَةَ وَ هِيَ تَطْحَنُ مَعَ عَلِيٍّ (ع)، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لِأَيِّكُمْ أَعْقَبُ؟ فَقَالَ عَلِيٌّ (ع): لِفَاطِمَةَ فَإِنَّهَا قَدْ أَعَيْت. فَقَامَتِ فَاطِمَةُ، فَطَحَنَ النَّبِيُّ ﷺ مَعَ عَلِيٍّ لِفَاطِمَةَ (ورام، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۲۳۰).	

مقوله	زیرمقوله	نمونه واحد معنایی
تقویت پیوند و نزدیکی عاطفی	به دست آوردن رضایت همسر	الإمام الباقر <small>عليه السلام</small> : لَا تَسْفِيعَ لِلْمَرْأَةِ أَنْجَحَ عِنْدَ زَوْجِهَا مِنْ رِضَا زَوْجِهَا، وَلَمَّا مَاتَتْ فَاطِمَةُ <small>عليها السلام</small> قَامَ عَلَيْهَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ <small>عليه السلام</small> وَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي رَاضٍ عَنْ ابْنَةِ نَبِيِّكَ، اللَّهُمَّ إِنَّهَا قَدْ أَوْحَشَتْ فَايَسَهَا، اللَّهُمَّ إِنَّهَا قَدْ هَجَرَتْ فَصَلِّهَا، اللَّهُمَّ إِنَّهَا قَدْ ظَلَمَتْ فَاحْكُمْ لَهَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۵۸۸).
	خدمت کردن به همسر	قَالَ رَسُولُ اللَّهِ <small>صلى الله عليه وآله</small> : أَيُّمَا امْرَأَةً خَدَمْتَ زَوْجَهَا سَبْعَةَ أَيَّامٍ، عَلَّقَ اللَّهُ عَنْهَا سَبْعَةَ أَبْوَابِ النَّارِ وَفَتَحَ لَهَا ثَمَانِيَةَ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ تَدْخُلُ مِنْ أَيَّتِمَا شَاءَتْ (دیلمی، ۱۴۱۲، ص ۱۷۵).
	نفع رساندن به همسر	رَسُولُ اللَّهِ <small>صلى الله عليه وآله</small> : الْخَلْقُ عِيَالُ اللَّهِ، وَأَحَبُّ عِبَادِ اللَّهِ إِلَى اللَّهِ أَنْفَعُهُمْ لِعِيَالِهِ (بيهقی، ۱۴۲۱، ج ۶، ص ۴۳).
	احترام گذاشتن به همسر	عَنْهُ <small>صلى الله عليه وآله</small> : خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِيهِ، وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي. مَا أَكْرَمَ النِّسَاءَ إِلَّا كَرِيمٌ (ابن عساکر، ۱۴۱۵، ج ۱۳، ص ۳۱۳).
	ابراز دوست داشتن به همسر	عَنْهُ <small>صلى الله عليه وآله</small> : قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ: «إِنِّي أَحِبُّكَ» لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۵، ص ۵۶۹).
	گرفتن دست همسر	عَنْهُ <small>صلى الله عليه وآله</small> : إِذَا نَظَرَ الْعَبْدُ إِلَى وَجْهِ زَوْجِهِ وَنَظَرَتْ إِلَيْهِ، نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِمَا نَظَرَ رَحْمَةٍ، فَإِذَا أَخَذَ بِكَفِّهَا وَأَخَذَتْ بِكَفِّهِ، تَسَاقَطَتْ ذُنُوبُهُمَا مِنْ خِلَالِ أَصَابِعِهِمَا (زید، ۱۴۱۹، ص ۳۰۲).
	کمک کردن به همسر	كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ <small>عليه السلام</small> يَخْطُبُ وَيَسْتَقِي وَيَكْتُسُ، وَكَانَتْ فَاطِمَةُ <small>عليها السلام</small> تَطْحَنُ وَ تَعْجِنُ وَ تَخْبِزُ (طوسی، ۱۴۱۴، ص ۶۶۱).
	نشستن در کنار همسر	عَنْ أَنَسٍ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الْجُلُوسُ مَعَ الْعِيَالِ أَفْضَلُ، أَمْ الْجُلُوسُ فِي الْمَسْجِدِ؟ قَالَ: الْجُلُوسُ سَاعَةً عِنْدَ الْعِيَالِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الْإِعْتِكَافِ فِي مَسْجِدِي هَذَا (سمرقندی، ۱۴۲۰، ص ۳۴۲).
	توجه به خواسته‌های همسر	عَنْهُ <small>صلى الله عليه وآله</small> : الْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ بِشَهْوَةِ أَهْلِيهِ، وَالْمُتَنَافِقُ يَأْكُلُ أَهْلُهُ بِشَهْوَتِهِ (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۷، ص ۲۳۳).
	وقت گذاشتن برای همسر	رَسُولُ اللَّهِ <small>صلى الله عليه وآله</small> : مَشِيكَ إِلَى الْمَسْجِدِ وَ انْصِرَافُكَ إِلَى أَهْلِكَ فِي الْأَجْرِ سَوَاءٌ (عسقلانی، ۱۴۱۹، ج ۱، ص ۱۳۳).
استقبال و بدرقه از همسر	وَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ <small>صلى الله عليه وآله</small> فَقَالَ إِنَّ لِي زَوْجَةً إِذَا دَخَلْتُ تَلْقَيْتَنِي وَإِذَا خَرَجْتُ شَيْعَتَنِي وَإِذَا رَأَيْتَنِي مَهْمُومًا قَالَتْ مَا يَهْمُكَ إِنْ كُنْتَ تَهْتَمُّ لِرِزْقِكَ فَقَدْ تَكْفَلُ لَكَ بِهِ غَيْرُكَ وَإِنْ كُنْتَ تَهْتَمُّ بِأَمْرِ آخِرَتِكَ فَزَادَكَ اللَّهُ هَمًّا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ <small>صلى الله عليه وآله</small> إِنَّ لِلَّهِ عُمَّالًا وَ هَذِهِ مِنْ عُمَّالِهِ لَهَا نِصْفُ أَجْرِ الشَّهِيدِ (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۳۸۹).	

مقوله	زیر مقوله	نمونه واحد معنایی
تقویت پیوند و نزدیکی عاطفی	درک کردن همسر	وَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ إِنَّ لِي زَوْجَةً إِذَا دَخَلْتُ تَلَقَّيْنِي وَإِذَا خَرَجْتُ شَبِعْتَنِي وَإِذَا رَأَيْتَنِي مَهْمُومًا قَالَتْ مَا يَهْمُكَ إِنْ كُنْتَ تَهْتَمُّ لِرِزْقِكَ فَقَدْ تَكْفَلُ لَكَ بِهِ غَيْرُكَ وَإِنْ كُنْتَ تَهْتَمُّ بِأَمْرِ آخِرَتِكَ فَرَأَاكَ اللَّهُ هَمًّا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّ لِلَّهِ عَمَالًا وَ هَذِهِ مِنْ عَمَالِهِ لَهَا يَنْصُفُ أَجْرَ الشَّهِيدِ (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۳۸۹).
شکیبایی و شکیبایی بر آزار و اذیت شکایت نکردن نزد دیگران از همسر بخشیدن جسارت و نادانی همسر شکیبایی و جلوگیری از تنش	شکیبایی بر بدخلقی همسر	رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ صَبَرَ عَلَى سُوءِ خُلُقِ امْرَأَتِهِ وَ احْتَسَبَتْهُ، أَعْطَاهُ اللَّهُ تَعَالَى بِكُلِّ يَوْمٍ وَ لَيْلَةٍ بَصِيرَةً عَلَيْهَا مِنَ الثَّوَابِ مَا أَعْطَى أَيُّوبَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى بَلَاتِهِ، وَ كَانَ عَلَيْهَا مِنَ الْوُزْرِ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَ لَيْلَةٍ مِثْلَ رَمْلِ عَالِجٍ (ابن بابویه، ۱۴۰۶، ص ۲۸۷).
	شکیبایی بر آزار و اذیت همسر	الإمام علیؑ: كَتَبَ اللَّهُ الْجِهَادَ عَلَى الرَّجَالِ وَ النِّسَاءِ، فَجِهَادُ الرَّجُلِ بِنَدْلِ مَالِهِ وَ نَفْسِهِ حَتَّى يَمُوتَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَ جِهَادُ الْمَرْأَةِ أَنْ تُصْبِرَ عَلَى مَا تَرَى مِنْ أذى زَوْجِهَا وَ غَيْرَتِهِ (كلینی، ۱۴۲۹، ج ۵، ص ۹).
	شکایت نکردن نزد دیگران از همسر	عنه ﷺ: لَا يَجِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تُكَلِّفَ زَوْجَهَا فَوْقَ طَاقَتِهِ، وَ لَا تُشْكُوهُ إِلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ، لِأَقْرَبٍ وَ لِأَبْعَدٍ (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۲۴۲).
	بخشیدن جسارت و نادانی همسر	الكافی عن إسحاق بن عمار: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ ﷺ: مَا حَقُّ الْمَرْأَةِ عَلَى زَوْجِهَا الَّذِي إِذَا فَعَلَتْهُ كَانَ مُحْسِنًا؟ قَالَ: يَشْبِعُهَا وَ يَكْسُوَهَا، وَ إِنْ جَهَلَتْ غَفَرَ لَهَا (كلینی، ۱۴۲۹، ج ۱۱، ص ۱۷۱).
	بخشیدن اذیت همسر	عن إسحاق بن عمار: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ ﷺ: مَا حَقُّ الْمَرْأَةِ عَلَى زَوْجِهَا الَّذِي إِذَا فَعَلَتْهُ كَانَ مُحْسِنًا؟ قَالَ: ... وَ إِنْ جَهَلَتْ غَفَرَ لَهَا. وَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ﷺ: كَانَتْ امْرَأَةٌ عِنْدَ أَبِي ﷺ تُؤْذِيهِ فَيَغْفِرُ لَهَا (كلینی، ۱۴۲۹، ج ۱۱، ص ۱۷۱).
	آزار ندادن همسر	رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ كَانَ لَهُ امْرَأَةٌ تُؤْذِيهِ لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ صَلَاتَهَا وَ لَاحِسَتَهُ مِنْ عَمَلِهَا حَتَّى تُعِينَهُ وَ تُرْضِيَهُ وَ إِنْ صَامَتْ الدَّهْرَ ... وَ عَلَى الرَّجُلِ مِثْلُ ذَلِكَ الْوُزْرِ وَ الْعَذَابِ إِذَا كَانَ لَهَا مُؤْذِيًا ظَالِمًا (دیلمی، ۱۴۰۸، ص ۴۱۴).
	عدم دشنام و بدزبانی به همسر	مسند ابن حنبل عن أبي عبد الله الجدلي: قُلْتُ لِإِعَائِشَةَ: كَيْفَ كَانَ خُلُقُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي أَهْلِهِ؟ قَالَتْ: كَانَ أَحْسَنَ النَّاسِ خُلُقًا، لَمْ يَكُنْ فَاحِشًا وَ لَا مُتَمَقِّحًا، وَ لَا سَخَابًا بِالْأَسْوَاقِ، وَ لَا يَجْزِي بِالسَّيِّئَةِ مِثْلَهَا، وَ لَكِنْ يَغْفُو وَ يَصْفَحُ (ابن حنبل، ۱۴۲۹، ج ۱۰، ص ۷۵).
	ناراحت نکردن همسر	عنه ﷺ: وَيَلِ امْرَأَةً أَغْضَبَتْ زَوْجَهَا، وَ طُوبَى لِامْرَأَةٍ رَضِيَ عَنْهَا زَوْجُهَا (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۱۱).

مقوله	زیر مقوله	نمونه واحد معنایی
شکیبایی و جلوگیری از تنش	عصبانی نکردن همسر	الإمام علیؑ - فى بيان معاشرته مع فاطمةؑ: فَوَ اللّٰهُ مَا أَغْضَبْتُهَا وَ لَا أَكْرَهْتُهَا عَلَىٰ أَمْرِ حَتَّىٰ قَبَضَهَا اللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ إِلَيْهِ، وَ لَا أَغْضَبْتَنِي (اربلى، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۳۶۳).
	اخم نکردن به همسر	سنن أبى داود عن معاوية القشيري: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ، مَا حَقُّ زَوْجَةٍ أَخْدِنَا عَلَيْهِ؟ قَالَ: ... وَ لَا تُضْرِبِ الْوَجْهَ، وَ لَا تُقْبِحِ (ابوداود، ۱۴۲۰، ج ۲، ص ۲۴۴).
	عدم برخورد فیزیکی با همسر	رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَيُّضْرِبُ أَحَدَكُمْ الْمَرْأَةَ، ثُمَّ يَظَلُّ مُعَانِقَهَا؟! (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۱۱، ص ۱۶۹).
	مدارا و ملامت با همسر	عنه ﷺ: إِنَّ اللّٰهَ إِذَا أَحَبَّ أَهْلَ بَيْتٍ أَدْخَلَ عَلَيْهِمُ الرِّفْقَ (متقی، ۱۴۱۹، ج ۳، ص ۵۲).
	خشنود کردن همسر هنگام خشم او	عنه ﷺ - فى خَبَرِ الْحَوْلَاءِ -: يَا حَوْلَاءُ، إِنَّ الْمَرْأَةَ يَجِبُ عَلَيْهَا أَنْ تُرْضَىٰ زَوْجَهَا إِذَا غَضِبَ عَلَيْهَا وَ لَا يَجِلُّ لَهَا أَنْ تَنْظُرَ إِلَىٰ وَجْهِهِ نَظْرَةً مُّغْضَبَةً... وَ إِن سَخِطَ عَلَيْهَا فَقَدْ سَخِطَ اللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ عَلَيْهَا (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۲۴۳).

در جدول ۲ نتایج میزان ارتباط مستندات با زیر مقولات و میزان تناسب زیر مقولات با مقولات مرحله

اول از سوی ده متخصص ارائه شده است.

جدول ۰۲. روایی سنجی حرکت از مستند به زیر مقوله و از زیر مقوله به مقوله در منابع اسلامی

میزان تناسب هر زیر مقوله با مقولات		میزان مطابقت هر زیر مقوله با مستندات				زیر مقولات	مقولات
تعداد کارشناسان مخالف	تعداد کارشناسان موافق	CVI	تعداد کارشناسان مخالف	تعداد کارشناسان موافق			
۰	۱۰	۱	۰	۱۰	خوش اخلاقی با همسر	تقویت پیوند و نزدیکی عاطفی	
۰	۱۰	۰/۹	۱	۹	تشکر کردن از همسر		
۰	۱۰	۰/۸	۲	۸	مهربانی با همسر		
۲	۸	۰/۸	۲	۸	سلام کردن به همسر		
۲	۸	۰/۷	۳	۷	نگاه کردن به چهره همسر		
۰	۱۰	۱	۰	۱۰	نیکی کردن به همسر		
۰	۱۰	۰/۸	۲	۸	خریدن هدیه برای همسر		
۰	۱۰	۱	۰	۱۰	شاد کردن همسر		
۰	۱۰	۰/۹	۱	۹	برطرف کردن غم‌های همسر		
۰	۱۰	۱	۰	۱۰	دلسوزی کردن برای همسر		
۲	۸	۰/۸	۲	۸	به دست آوردن رضایت همسر		
۰	۱۰	۱	۰	۱۰	خدمت کردن به همسر		
۰	۱۰	۱	۰	۱۰	نفع رساندن به همسر		
۱	۹	۱	۰	۱۰	احترام گذاشتن به همسر		
۰	۱۰	۰/۸	۲	۸	ابراز دوست داشتن به همسر		
۱	۹	۰/۷	۳	۷	گرفتن دست همسر		
۰	۱۰	۱	۰	۱۰	کمک کردن به همسر		
۱	۹	۰/۹	۱	۹	نشستن در کنار همسر		
۰	۱۰	۰/۸	۲	۸	توجه به خواسته‌های همسر		
۱	۹	۰/۸	۲	۸	استقبال و بدرقه از همسر		
۱	۹	۱	۰	۱۰	وقت گذاشتن برای همسر		
۱	۹	۱	۰	۱۰	درک کردن همسر		

۱	۰	۱۰	۱	۰	۱۰	شکیبایی بر بدخلقی همسر	شکیبایی و جلوگیری از تنش
۱	۰	۱۰	۱	۰	۱۰	شکیبایی بر آزار و اذیت همسر	
۱	۰	۱۰	۰/۸	۲	۸	شکایت نکردن نزد دیگران از همسر	
۱	۰	۱۰	۰/۸	۲	۸	بخشیدن جسارت و نادانی همسر	
۱	۰	۱۰	۰/۸	۲	۸	بخشیدن اذیت همسر	
۱	۰	۱۰	۱	۰	۱۰	آزار ندادن همسر	
۰/۹	۱	۹	۰/۸	۲	۸	عدم دشنام و بدزبانی به همسر	
۱	۰	۱۰	۱	۰	۱۰	ناراحت نکردن همسر	
۰/۹	۱	۹	۰/۹	۱	۹	عصبانی نکردن همسر	
۰/۸	۲	۸	۰/۷	۳	۷	اخم نکردن به همسر	
۰/۸	۲	۸	۰/۸	۲	۸	عدم برخورد فیزیکی با همسر	
۰/۹	۱	۹	۱	۰	۱۰	مدارا و ملایمت با همسر	
۱	۰	۱۰	۰/۸	۲	۸	خشنود کردن همسر هنگام خشم او	

چنان‌که جدول ۲ نشان می‌دهد در سه عامل گرفتن دست همسر، نگاه کردن به چهره همسر و اخم نکردن به همسر در شاخص CVI، نمره مطابقت هریک از آنها با مستندات کمتر از ۰/۸۰ سنجش شد و نمره روایی لازم کسب نشد؛ بنابراین این عوامل حذف شدند. در بقیه عوامل در شاخص CVI، نمره مطابقت هریک از آنها با مستندات ۰/۸۰ و بالاتر ارزیابی شده است؛ بنابراین نمره آنها بالاتر از مقدار CVI بحرانی، یعنی ۰/۷۸ است و مطابقت این زیرمقوله‌ها با مستندات متون اسلامی تأیید شد. همچنین میزان تناسب هر زیرمقوله با مقولات، نمره روایی محتوایی مناسبی گرفته است؛ از این رو تناسب تمام زیرمقولات با مقولات نیز در سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین در متون اسلامی تأیید می‌شود. در جدول ۳، میزان تناسب مقولات با درون‌مایه از نظر کارشناسان بررسی شده است.

جدول ۳. روایی سنجی حرکت از مقوله به درون مایه در منابع اسلامی

میزان تناسب هر مقوله با درون مایه			مقوله	درون مایه
CVI	تعداد کارشناسان مخالف	تعداد کارشناسان موافق		
۱	۰	۱۰	تقویت پیوند و نزدیکی عاطفی	سلامت معنوی در روابط عاطفی
۱	۰	۱۰	شکیبایی و جلوگیری از تنش	زوجین

چنان‌که جدول ۳ نشان می‌دهد میزان تناسب هر مقوله با درون مایه از مقدار CVI مناسبی برخوردار است؛ به‌شکلی که نمره CVI هریک $0/80$ و بالاتر توسط متخصصان ارزیابی شده است؛ بنابراین میزان تناسب هر مقوله با درون مایه‌ها تأیید شد. در مجموع مؤلفه‌های سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین با ۳۲ زیرمقوله، دو مقوله و یک درون مایه به پایان رسید.

در نمودار ۱ مؤلفه‌های نهایی سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین براساس متون اسلامی ارائه شده است.

نمودار ۱. مؤلفه‌های نهایی سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین براساس متون اسلامی

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از پژوهش نشان داد مؤلفه‌های سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین در دو محور دارای ۳۲ زیرمقوله است.

نخستین مقوله در این مطالعه، تقویت پیوند و نزدیکی عاطفی می‌باشد که عبارت از فرایند آگاهانه و مداوم ایجاد و تعمیق پیوندهای عمیق احساسی از راه تعاملات گرم، حمایت‌گر و متقابل است که بر پایه محبت و همدلی بنا شده و در راستای تعالی روحی مشترک و همسویی با ارزش‌های الهی به افزایش حس امنیت، رضایت و وابستگی مثبت بین همسران می‌انجامد. اولین زیرمقوله تقویت پیوند و نزدیکی عاطفی، «خوش اخلاقی با همسر» است. متون اسلامی خوش اخلاقی با همسر را امری بنیادین در کمال ایمان (سمرقندی، ۱۴۲۰، ص ۵۱۶)، وسیله‌ای برای ارتقای درجات معنوی (ابن‌شعبه، ۱۴۰۴، ص ۱۴)، عاملی در پاک شدن از گناهان (مفید، ۱۴۱۳، ص ۲۹۹) و سبب نزدیکی در روز قیامت (ابن‌بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۳۸) می‌داند و برای رفتارهای محبت‌آمیز خانوادگی پاداش‌های ویژه مانند نصف پاداش یک شهید (ابن‌حنبل، ۱۴۲۹، ج ۹، ص ۳۹۵) را برمی‌شمرد. همسو با این مؤلفه، تحت عنوان حسن معاشرت و خوش خلقی در پژوهش‌های فقیهی و رفیعی مقدم (۱۳۹۰)؛ پارسا، رستمی و سجادی (۱۳۹۵)؛ شاه‌محمدی و ابراهیمی تاره‌کند (۱۳۹۶) از عوامل مؤثر در معنویت و سلامت معنوی همسران عنوان شده است؛ همچنین برخی (مانند ری‌شهری و پسندیده، ۱۳۹۷، ص ۳۸۲) معتقدند خوش اخلاقی وظیفه مشترک اما به مرد به علت داشتن ریاست خانه بیشتر توصیه شده است.

زیرمقوله دیگر «مهربانی با همسر» است که متون اسلامی آن را نه تنها یک رفتار اخلاقی در روابط عاطفی زوجین، بلکه یک مؤلفه کلیدی در سلامت معنوی دانسته است که بر پایه نعمت الهی (ابن‌بابویه، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۶۲۱) استوار می‌باشد و آن را عاملی برای ورود به بهشت حتی در نبود سایر حسنات (البغدادی، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۳۳۰) و وسیله‌ای برای تعالی روحی از راه تقوا و ترس از خداوند در برخورد با همسر (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۲۵۲) می‌شمارد؛ این رویکرد، مهربانی را به عنوان حقی معنوی بر مرد (ابن‌بابویه، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۶۲۱) برجسته می‌سازد که با الگوبرداری از سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به عنوان مهربان‌ترین نسبت به خانواده (ابن‌عساکر، ۱۴۱۵، ج ۴، ص ۸۸؛ الطیالسی، ۱۴۱۹، ص ۲۸۳) همراه است و در نهایت به تقویت پیوند عاطفی زوجین در چارچوب ارزش‌های الهی و پاداش‌های اخروی می‌انجامد.

مؤلفه دوست داشتن و اظهار محبت به همسر در پژوهش‌های فقهی و رفیعی مقدم (۱۳۹۰)؛ ترکاشوند و جعفرزاده (۱۳۹۲)؛ صفورایی پاریزی (۱۳۹۲)؛ خدادادی سنگده، احمدی و آموستی (۱۳۹۴)؛ ری شهری و پسندیده (۱۳۹۷، ص ۳۸۰)؛ اولسون^۱ (۲۰۱۱) و کندال^۲ (۲۰۱۲، ص ۴۲) به نوعی اشاره شده است. فقهی و رفیعی مقدم (۱۳۹۰) حمایت و محبت مرد به زن را از آموزه‌های مؤثر در سلامت معنوی همسران دانسته‌اند. اولسون (۲۰۱۱) معنویت را عاملی برای احساس نزدیکی و صمیمیت دانسته، و کندال (۲۰۱۲، ص ۴۲) زنان را دارای تمایلات بیشتری به اظهار محبت کلامی می‌داند.

مؤلفه «خریدن هدیه برای همسر» زیرمقوله دیگر است که متون اسلامی آن را نه تنها یک عمل محبت‌آمیز در روابط عاطفی زوجین، بلکه مؤلفه‌ای کلیدی در سلامت معنوی می‌شمارند که معادل با حمل صدقه به نیازمندان دانسته می‌شود (ابن بابویه، ۱۳۷۶، ص ۵۷۷) و حتی در بازگشت از سفر، آوردن هدیه‌ای هرچند کوچک مانند سنگ برای همسر را توصیه می‌کند (دارقطنی، ۱۴۱۷، ج ۲، ص ۳۰۰) که این رویکرد، هدیه دادن را به عنوان عملی عبادی و منبع ثواب اخروی برجسته می‌سازد و در نهایت به تعالی روحی زوجین از راه تقویت پیوندهای عاطفی مبتنی بر ارزش‌های الهی می‌انجامد. همسو با یافته‌های این پژوهش، مطالعات بین‌المللی هدیه دادن در روابط عاشقانه را به عنوان رفتاری نمادین و میانجی کیفیت رابطه و تعهد تبیین کرده‌اند (نگوین و مانچ،^۳ ۲۰۱۱؛ کمیآ^۴ و همکاران، ۲۰۱۹؛ لئو^۵ و همکاران، ۲۰۲۴). در مطالعات داخلی نیز هدیه به همسر در پژوهش فقهی و رفیعی مقدم (۱۳۹۰) از راهکارهای معاشرت نیکو بیان شده و در پژوهش مولوی و همکاران (۱۳۹۸) از رفتارهای غیرکلامی مؤثر در تقویت محبت و ثبات رابطه مطرح شده است.

زیرمقوله دیگر «شاد کردن همسر» است که منابع دینی آن را موجب خلق مخلوقی می‌دانند که برای فرد تا روز قیامت آموزش می‌طلبد (متقی، ۱۴۱۹، ج ۱۶، ص ۳۷۹)، خداوند چنین فردی را دوست

-
1. Olson, D.
 2. Kendall, D.
 3. Nguyen, H. P.
 4. Komiya, A.
 5. Liu, C.

دارد و به او بر فرشتگان مباحثات می‌کند (دیلمی، ۱۴۰۶، ج ۱، ص ۱۶۸)، و آن را از طریق آوردن چیزی کوچک مانند میوه یا گوشت برای همسر (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۶، ص ۲۹۹) توصیه می‌کند که این رویکرد، شادسازی را به‌عنوان عملی عبادی و منبع پاداش اخروی برجسته می‌سازد.

«خدمت کردن به همسر» نیز در چارچوب متون اسلامی، فراتر از یک تعهد روزمره در پیوندهای عاطفی زوجین به‌عنوان یکی از پایه‌های اصلی تعالی معنوی و نزدیکی به خداوند جلوه می‌کند که با وعده‌های الهی همراه است، همچون بسته شدن درهای جهنم و گشودن درهای بهشت برای زنی که هفت روز به شوهر خود خدمت کند (دیلمی، ۱۴۱۲، ص ۱۷۵)، برتری نشان دادن جرعه‌ای آب به همسر خود از یک سال عبادت شبانه‌روزی (دیلمی، ۱۴۱۲، ص ۱۷۵) و نظر لطف الهی به زن برای مرتب کردن منزل است (ابن بابویه، ۱۳۷۶، ص ۴۱۱). خداوند این اعمال را به مثابه جهاد زن در شوهرداری می‌داند (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۹، ص ۳۷۰) و با پاداش‌هایی چون خلعت‌های بهشتی و حوریان برای پوشاندن لباس به شوهر (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۲۴۵) یا هم‌ترازی با اجر همسر ایوب کمک در حج و جهاد (طبرسی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۴۳۹) پیوند می‌زند؛ از سوی دیگر برای مردان نیز خدمت به خانواده نشانه ایمان حقیقی (ابن عساکر، ۱۴۱۵، ج ۶، ص ۲۹)، صدقه الهی (متقی، ۱۴۱۹، ج ۱۶، ص ۴۰۸) است که با سیره نبوی در کمک به اهل خانه (بخاری، ۱۴۱۰، ج ۱، ص ۲۳۹) همخوانی دارد و درنهایت، این مؤلفه را به‌عنوان پلی برای رشد روحی مشترک زوجین در پرتو رضایت پروردگار تبدیل می‌کند.

زیرمقوله «نشستن در کنار همسر» مؤلفه دیگری است که از نگاه دینی حتی محبوب‌تر از اعتکاف در مسجد خداوند توصیف شده و در مطالعه فقهی (۱۴۰۱) با عنوان وظایف عاطفی زوجین نسبت به یکدیگر از نظر فقه تربیتی مطرح شده است.

زیرمقوله «وقت گذاشتن برای همسر» در متون اسلامی از نظر اجر و منزلت دینی همسنگ حضور در مسجد قلمداد شده (عسقلانی، ۱۴۱۹، ج ۱، ص ۱۳۳) و شتاب در بازگشت به خانواده پس از عبادات بزرگ مانند حج موجب افزایش اجر دانسته شده است (حاکم نیشابوری، ۱۴۳۵، ج ۱، ص ۶۵۰)؛ افزون بر این، بازگشت و پرداختن به خانواده به‌عنوان عملی نزدیک به صدقه و موجب پاکی اجتماعی و معنوی مطرح شده است (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۵، ص ۴۹۵) و از مصادیق این وقت گذاشتن، غذا خوردن با همسر به‌عنوان محبوب‌ترین مسائل نزد خداوند عنوان شده که به نظر رحمت خداوند به آنها و آمرزش گناهان

می‌انجامد (سمرقندی، ۱۴۲۰، ص ۳۴۳). انواع وقت مشترک (شامل فعالیت‌های مشترک، گفتگوهای معنادار و حضور عاطفی) نه فقط زمینه‌ساز تجربه‌ی نزدیکی و حمایت عاطفی است، بلکه کیفیت و نوع این زمان‌گذاری با نشانه‌های عینی رضایت زناشویی و کاهش تنش همبستگی دارد (دیو، ۲۰۰۷؛ فلاد و گنادک، ۲۰۱۶^۲؛ هوگان^۳ و همکاران، ۲۰۲۱).

مقوله دوم از این مطالعه، شکیبایی و جلوگیری از تنش می‌باشد که عبارت از فرایند آگاهانه و مداوم مدیریت و کاهش تعارضات احساسی از طریق رویکردهای آرامش‌بخش، بخشایش‌گر و خودکنترلی است که بر پایه باور به پاداش‌های الهی و تعالی روحی بنا شده و به حفظ تعادل، صلح درونی و پایداری رابطه می‌انجامد.

مؤلفه «شکیبایی بر بدخلقی همسر» دیگر زیرمقوله است. نشانگان رفتاری خصومت در تعارض یکی از قوی‌ترین پیش‌بین‌های بحران در رابطه شناخته شده‌اند (سگل-کارپاس^۴ و همکاران، ۲۰۲۴). شکیبایی بر این بدخلقی در روایات اسلامی با وعده به پاداش‌های بزرگ اخروی، زوجین را به صبر و مدارا با یکدیگر ترغیب کرده‌اند. به زن گفته‌اند که اگر بر بدخلقی شوهرش صبر کند، خداوند همانند پاداش آسیه به او عطا می‌فرماید (طبرسی، ۱۴۱۲، ص ۲۱۳) و به مرد گفته شده که اگر به‌خاطر خداوند بر بداخلاقی همسرش صبر کند، خداوند برای هر روز و شبی که در برابرش شکیبایی می‌ورزد، ثوابی همانند ایوب علیه السلام در قبال گرفتاری‌اش را می‌گیرد (طبرسی، ۱۴۱۲، ص ۲۱۴). مشابه این مؤلفه، «شکیبایی بر آزار و اذیت همسر» نیز در متون اسلامی به‌عنوان گونه‌ای از «جهاد» ذکر شده است (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۵، ص ۹) و همچنین به وجود مراتب بهشتی ویژه برای «عیال‌وار صبور» اشاره کرده‌اند (ابن‌بابویه، ۱۳۶۲، ص ۹۳).

مؤلفه «بخشیدن جسارت و نادانی همسر» و «بخشیدن اذیت همسر» را خدادادی سنگده و دیگران (۱۳۹۴) تحت نشان دادن صبر و بردباری در روبه‌رو شدن با مسائل زندگی از عوامل معنوی مؤثر بر سلامت خانواده‌های نظامی و دارای میزان بالاتری از سازگاری در مشکلات و تعارضات عنوان کرده‌اند؛

-
1. Dew, J. P.
 2. Flood, S. M. & Genadek, K. R.
 3. Hogan, J. N.
 4. Segel-Karpas, D.

همچنین شاه‌محمدی و ابراهیمی تازه‌کند (۱۳۹۶) مراعات عفو و گذشت را از آموزه‌های معنوی موجب استحکام خانواده دانسته‌اند. در نگاه متون اسلامی بخشیدن اذیت همسر مرد را به مقام محسن رسانده (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۱۱، ص ۱۷۱) و با الگوبرداری از پیشوایان معصوم که اذیت همسر را می‌بخشیدند، این گذشت را نمادی از تعالی روحی معرفی می‌کنند (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۱۱، ص ۱۷۱). یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد گرایش‌های دینی و شاخص‌های معنویت با افزایش تمایل به بخشش همبستگی مثبت دارند (مروز، توسن و کالتا، ۲۰۲۴). بخشش در روابط متعهدانه فرایندهای ترمیمی میان زوجین از جمله کاهش بار هیجانی منفی و تقویت رفتارهای ترمیمی را تسهیل می‌کند (ورتینگتون، براون و مک‌کانل، ۲۰۱۸)^۲ و در سطح ارتباطی به‌صورت مستقیم با ارتقای ارزیابی رضایت زناشویی همراه است (کالتا و یاشکیویچ، ۲۰۲۴)^۳.

مؤلفه دیگر «آزار ندادن همسر» است که متون اسلامی آن را فراتر از یک تکلیف اخلاقی شخصی توصیف کرده و ملاک شایستگی را پذیرش عبادات و اعمال نیک دانسته‌اند (دیلمی، ۱۴۰۸، ص ۴۱۴). این متون تصریح می‌کنند خداوند و پیامبر از کسی که به زن آزار رساند منزّه و بیزارند (ابن‌بابویه، ۱۴۰۶، ص ۲۸۷). در کنار این بیان، روایت‌های نبوی و علوی بر اصل کرامت و ضعف نسبت زنان و لزوم خویش‌داری مردان در مواجهه با ناسزا و تحریک‌های احتمالی تأکید می‌کنند و از تحریک و آزار زنان حتی در برابر ناسزای آنان پرهیز داده‌اند (شریف‌الرضی، ۱۴۱۴، ص ۳۷۳). سنت نبوی نیز الگوی عملی حساسیت‌ورزی نسبت به آزار خانواده را نشان می‌دهد؛ حتی پیامبر در قرائت قرآن از بلندخوانی پرهیز می‌کرد تا خانواده‌اش را آزرده نکند (طبرانی، ۱۴۰۹، ج ۴، ص ۳۰۵).

زیرمقوله «مدارا و ملایمت با همسر» نیز در منابع اسلامی تصریح شده است که هرگاه خداوند خانواده‌ای را دوست بدارد، مدارا و ملایمت را در آن وارد می‌سازد (متقی، ۱۴۱۹، ج ۳، ص ۵۲) و این ورود رفق به‌عنوان نشانه خیر الهی معرفی شده است (بیهقی، ۱۴۲۱، ج ۶، ص ۱۳۹). همچنین متون ملایمت را زینت‌بخش هر چیزی و خشونت را ناپسند و شوم معرفی کرده‌اند (بیهقی، ۱۴۲۱، ج ۶، ص ۱۳۹)؛ افزون بر این، روایات فراوانی سودمندی مدارا را به‌صورت مؤکد بیان و تأکید کرده‌اند

1. Mróz, J.

2. Worthington Jr, E. L.

3. Kaleta, K. & Jaśkiewicz, A.

که مدارا برخاسته از لطف الهی برای خانواده است و به آنان نفع می‌رساند (ابن حنبل، ۱۴۲۹، ج ۹، ص ۴۰۵). همسو با این یافته در مطالعه دلبری و خاجوی مقدم (۱۳۹۳) مدارا را هم فضیلتی اخلاقی و هم سازوکاری معنوی برای تحکیم سلامت معنوی خانوادگی معرفی کرده‌اند.

در این پژوهش، احادیث دینی از کتاب میزان الحکمة استخراج شده است. غربال احادیث به وسیله ضعف سند و کتاب ممکن است دقت در اطلاعات پژوهشی را بیشتر کند. نتایج حاصل از این پژوهش، چارچوب نظری جدیدی را برای سلامت معنوی در روابط عاطفی زوجین پیشنهاد می‌کند؛ همچون مقیاس سلامت معنوی در روابط زوجین، بسته‌های آموزشی تقویت سلامت معنوی در روابط زوجین و ساخت پروتکل درمانی آن تدوین شود و نیز با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی تدوین مؤلفه‌های فرایندی سلامت معنوی در روابط زوجین و تدوین مؤلفه‌های ساختاری و فرایندی در روابط والدین و فرزندان پیشنهاد می‌شود.

منابع

* قرآن کریم.

- ابن حنبل، احمد بن محمد (۱۴۲۹)، مسند الإمام أحمد بن حنبل، بیروت: دارالکتب العلمیة.
- ابن عساکر، أبو القاسم علی بن الحسن (۱۴۱۵). تاریخ دمشق، دمشق: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۲)، الخصال، پدیدآور علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۶)، الأملی (للصدوق)، تهران: کتابچی.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۸)، عیون أخبار الرضا علیه السلام، پدیدآور مهدی لاجوردی، تهران: جهان.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۰۶)، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، پدیدآور محمد مهدی خراسان، قم: دار الشریف الرضی للنشر.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳)، من لایحضره الفقیه، جماعة المدرسین فی الحوزة العلمیة بقم، قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
- ابن شعبه، حسن بن علی (۱۴۰۴)، تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیه و آله، قم: جامعه مدرسین.
- ابوداود، سلیمان بن اشعث (۱۴۲۰)، سنن أبی داود، بیروت: دار الفکر.
- اربلی، علی بن عیسی (۱۳۸۱)، کشف الغمة فی معرفة الأئمة، پدیدآورنده هاشم رسولی و جعفر سبحانی تبریزی، تبریز: بنی هاشمی.
- اسماعیلی، مصطفی، فانی، مهدی، و کرمخانی، مرضیه (۱۳۹۵)، «ساختار مفهومی سلامت معنوی در منابع اسلامی (قرآن و نهج البلاغه)»، پژوهش در دین و سلامت، س ۳، ش ۱، ۹۱-۱۰۱. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v3i1.15669>
- بخاری، محمد بن اسماعیل (۱۴۱۰)، صحیح البخاری، قاهره: لجنة إحياء كتب السنة.
- البغدادی، احمد (۱۴۰۳)، تاریخ بغداد، بیروت: دارالکتب العلمیة.
- بیهقی، احمد بن حسین (۱۴۲۱)، شعب الایمان، محقق ابوهاجر محمد سعید زغلول، بیروت: دارالکتب العلمیة.

- پارسا، فرزاد، رستمی، سهیلا، و سجادی، شیلان (۱۳۹۵)، «وظایف زن در زندگی زناشویی و نقش آن در استوار ساختن بنیاد خانواده از دیدگاه فقه اسلامی»، نشریه دانشگاه کردستان، س ۶، ش ۲، ۱۶۵-

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22516654.1395.6.2.8.3> . ۱۸۷

- ترکاشوند، جواد و جعفرزاده، فرزانه (۱۳۹۲)، «تعامل رفتاری همسران از نگاه اسلام و روان‌شناسی»، معرفت، س ۲۲، ش ۱۹۲ (ویژه روان‌شناسی)، ۱۱۵-۱۲۸. <https://marifat.nashriyat.ir/en/>

node/2751

- ثناگویی، محمد، جان‌بزرگی، مسعود و مهدویان، علیرضا (۱۳۹۰)، «رابطه پابندی مذهبی با الگوهای ارتباطی زوجین»، روان‌شناسی و دین، س ۴، ش ۴، ۱۰۳-۱۲۰. <https://www.magiran.com/p984456>

com/p984456

- جان‌بزرگی، مسعود (۱۳۹۸)، درمان چندبعدی معنوی: یک رویکرد خداسو برای مشاوره و روان‌درمانگری (فنون و برنامه‌ها)، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

- جان‌بزرگی، مسعود، و انصاری، حسن (۱۴۰۳)، آسیب‌شناسی روانی با ملاحظات فرهنگی براساس *ICD-11* و *DSM-5-TR*، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

- حاکم نیشابوری، محمد بن عبدالله (۱۴۳۵)، *المستدرک علی الصحیحین*، قاهره: دارالتأسیل.

- خدادادی سنگده، جواد، احمدی، خدابخش، و آموستی، فروغ (۱۳۹۴)، «شناسایی عوامل معنوی مؤثر بر سلامت خانواده‌های نظامی: یک مطالعه کیفی»، مجله علوم مراقبتی نظامی، س ۲، ش ۳،

<http://dx.doi.org/10.18869/acadpub.mcs.2.3.134> . ۱۴۲-۱۳۴

- خراشادی‌زاده، فاطمه؛ حیدری، عباس؛ حشمتی نبوی، فاطمه؛ مظلوم، رضا و ابراهیمی، مهدی (۱۳۹۴)، «تحلیل مفهوم سلامت معنوی در آموزه‌های اسلامی»، نشریه پرستاری ایران، س ۲۸،

ش ۹۷، ۴۲-۵۵. <http://dx.doi.org/10.29252/ijn.28.97.42>

- دارقطنی، علی بن عمر (۱۴۱۷)، *سنن الدارقطنی*، بیروت: دارالکتب العلمیة.

- دلبری، سید علی، و حاجوی مقدم، لعیا (۱۳۹۳)، «عوامل تقویت مدارا در خانواده از دیدگاه آیات و روایات»، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، س ۲۰، ش ۱۰۰، ۱۲۳-۱۵۰. <https://iss.razavi.ac.ir/>

article_786.html

- دیلمی، حسن بن محمد (۱۴۰۸)، *أعلام الدين في صفات المؤمنين*، قم: مؤسسة آل البيت عليه السلام لإحياء التراث.
- دیلمی، حسن بن محمد (۱۴۱۲)، *ارشاد القلوب إلى الصواب*، قم: الشريف الرضي.
- دیلمی، شیرویه بن شهردار بن شیرویه (۱۴۰۶)، *الفردوس بمأثور الخطاب*، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- رفیعی هنر، حمید، و جان بزرگی، مسعود (۱۳۸۹)، «رابطه جهت گیری مذهبی و خودمهارگری»، *روان شناسی و دین*، س ۳، ش ۱، ۳۱-۴۲. <https://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/84>
- ری شهری، محمد، و پسندیده، عباس (۱۳۹۷)، *تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث*، قم: دارالحدیث.
- زارعی، اقبال و احمدی سرخونی، طاهره (۱۳۹۱)، «نقش پیش بینی کننده های هوش معنوی و الگوهای ارتباطی با میزان رضایتمندی زناشویی زوجین مراجعه کننده به مراکز مشاوره در شهر بندرعباس»، *پژوهش های روانشناسی بالینی و مشاوره*، س ۲، ش ۲، ۱۰۱-۱۱۶. <https://doi.org/10.22067/ijap.v2i2.10915>
- زید، بن علی (۱۴۱۹)، *مسند الإمام زيد*، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- سمرقندی، ابوليث نصر بن محمد بن ابراهيم (۱۴۲۰)، *تنبيه الغافلين بأحاديث سيد الأنبياء و المرسلين*، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- شاه محمدی، مینا و ابراهیمی تازه کند، فریبا (۱۳۹۶)، «نقش معنویت و مذهب درون نظام خانواده»، *کنفرانس بین المللی فرهنگ آسیب شناسی روانی و تربیت*، در دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن.
- شریف الرضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴)، *نهج البلاغة، تحقيق صبحی صالح*، قم: مؤسسه دار الهجرة.
- صفورایی پاریزی، محمد مهدی (۱۳۹۲)، «شاخص های خانواده کارآمد»، *پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده*، س ۱، ش ۱، ۲۹-۵۸. http://pzk.journals.miu.ac.ir/article_911.html
- طبرانی، سلیمان بن احمد (۱۴۰۹)، *مسند الشاميين*، بیروت: مؤسسة الرسالة.
- طبرسی، حسن بن فضل (۱۴۱۲)، *مکارم الأخلاق*، قم: الشريف الرضي.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۴)، *الأمالی*، قم: دارالثقافة.
- الطیالسی، ابی داود (۱۴۱۹)، *مسند ابی داود الطیالسی*، قم: دار هجر.

- عسقلانی، احمد بن علی (۱۴۱۹)، المطالب العالیة بزوائد المسانید الثمانية، ریاض: دار العاصمة. غفوری، سمانه، حسن آبادی، مهram، بهروز، وقتیری هاشم آبادی، بهرامعلی (۱۳۹۰)، «بررسی اثربخشی روش بخشودگی مبتنی بر درمان های معنوی-مذهبی در کاهش تعارضات زناشویی»، پژوهش های نوین روان شناختی، س ۶، ش ۲۴، ۱۱۷-۱۳۶. https://psychologyj.tabrizu.ac.ir/article_4142.html?lang=fa
- فقیهی، علی نقی (۱۳۹۲)، «نگاه تربیتی به روابط عاطفی زوجین در آموزه های دینی»، فصلنامه تربیت اسلامی، س ۸، ش ۱۷، ۷۵-۱۰۱. https://islamicedu.rihu.ac.ir/article_8.html
- فقیهی، علی نقی (۱۴۰۱)، «وظایف عاطفی زوجین نسبت به یکدیگر از منظر فقه تربیتی»، مطالعات فقه تربیتی، س ۹، ش ۱۸، ۱۳۱-۱۶۴. http://mft.journals.miu.ac.ir/article_7858.html
- فقیهی، علی نقی و رفیعی مقدم، فاطمه (۱۳۹۰)، «بررسی آموزه های دینی مؤثر در سلامت معنوی همسران»، معرفت، س ۲۰، ش ۴، ۶۷-۸۰. <https://lib.wrc.ir/scholar/view/1/16176>
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۲۹)، الکافی، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دار الحدیث.
- متقی، علی بن حسام الدین (۱۴۱۹)، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، بیروت: دار الکتب العلمیة.
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۸)، میزان الحکمه، قم: دارالحدیث للطباعة و النشر.
- مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳)، الامالی، قم: کنگره شیخ مفید.
- مولوی، محمد حسین، سالاری فر، محمدرضا، فرهوش، محمد، و رحمانی، مریم (۱۳۹۸)، «راهکارهای غیرکلامی در تأمین نیازهای عاطفی همسران با توجه به منابع اسلامی»، اسلام و پژوهش های روان شناختی، س ۵، ش ۱۲، ص ۶۵-۸۱. https://journals.ueae.ir/article_16.html
- النسائی، أحمد بن شعيب بن علی (۱۴۲۱)، السنن الكبرى للنسائی، بیروت: دار الکتب العلمیة.
- نوری، حسین بن محمدتقی (۱۴۰۸)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسه آل البيت (ع).
- ورام، مسعود بن عیسی (۱۴۱۰)، تنبیه الخواطر و نزهة النواظر (مجموعه ورام)، قم: مکتبه فقیه.
- یوسف زاده، محمدرضا و معروفی، یحیی (۱۳۸۸)، تحلیل محتوادر علوم انسانی (راهنمای عملی تحلیل کتاب های درسی)، تهران: سپهر دانش.

References

Qur'an.

- Abu Dawud, S. (2000). Sunan Abi Dawud. Dar al-Fikr. [In Persian]
- Aini, Q., Talib, S. G., Alghazali, T., Hussein Ali, M., Sahi, Z. T., Kumar, T., Muda, I., Ramírez-Coronel, Á. A., & Sunarsi, D. (2023). Spiritual intelligence, spiritual health and occupational stress in Islamic organisations. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, 79(1), 8228. <https://doi.org/10.4102/hts.v79i1.8228>
- Al-Asqalani, A. (1998). Al-Matalib al-Aliyah bi Zawaid al-Masanid al-Thamaniyah. Dar al-Asimah. [In Persian]
- Al-Baghdadi, A. (1983). Tarikh Baghdad. Dar al-Kutub al-Ilmiyyah. [In Persian]
- Al-Bayhaqi, A. (2001). Shuab al-Iman (A. H. M. Said Zaghul, Ed.). Dar al-Kutub al-Ilmiyyah. [In Persian]
- Al-Bukhari, M. (1990). Sahih al-Bukhari. Lajnat Ihya Kutub al-Sunnah. [In Persian]
- Al-Daraqutni, A. (1997). Sunan al-Daraqutni. Dar al-Kutub al-Ilmiyyah. [In Persian]
- Al-Daylami, H. (1988). Alam al-Din fi Sifat al-Muminin (Muassasat Al al-Bayt li Ihya al-Turath, Ed.). Muassasat Al al-Bayt li Ihya al-Turath. [In Persian]
- Al-Daylami, H. (1992). Irshad al-Qulub ila al-Sawab. Al-Sharif al-Radi. [In Persian]
- Al-Daylami, S. S. S. (1986). Al-Firdaws bi Mathur al-Khitab. Dar al-Kutub al-Ilmiyyah. [In Persian]
- Al-Hakim al-Nishaburi, M. (2014). Al-Mustadrak ala al-Sahihayn. Dar al-Tasil. [In Persian]
- Al-Kulayni, M. (2008). Al-Kafi (Dar al-Hadith, Ed.). Muassasah Ilmi-Thaqafi Dar al-Hadith. [In Persian]
- Al-Mufid, M. (1993). Al-Amali (al-Mufid). Congress of Shaykh al-Mufid. [In Persian]
- Al-Muttaqi al-Hindi, A. (1998). Kanz al-Ummal fi Sunan al-Aqwal wa al-Af al. Dar al-Kutub al-Ilmiyyah. [In Persian]
- Al-Nasai, A. (2001). Al-Sunan al-Kubra li al-Nasai. Dar al-Kutub al-Ilmiyyah. [In Persian]
- Al-Tabarani, S. (1988). Musnad al-Shamiyyin. Muassasat al-Risalah. [In Persian]
- Al-Tabarsi, H. (1951). Makarim al-Akhlaq (Vol. 1). Al-Sharif al-Radi. [In Persian]
- Al-Tabarsi, H. ibn F. (1992). Makarim al-Akhlaq. Al-Sharif al-Radi. [In Persian]
- Al-Tayalisi, A. D. (1998). Musnad Abi Dawud al-Tayalisi. Dar Hijr. [In Persian]

- Al-Tusi, M. (1994). Al-Amali (al-Tusi). Dar al-Thaqafah. [In Persian]
- Aman, J., Abbas, J., Nurunnabi, M., & Bano, S. (2019). The relationship of religiosity and marital satisfaction: The role of religious commitment and practices on marital satisfaction among Pakistani respondents. *Behavioral Sciences*, 9(3), 30. <https://doi.org/10.3390/bs9030030>
- Arbali, A. (1961). Kashf al-Ghummah fi Marifat al-Aimmah (H. Rasuli & J. Sobhani Tabrizi, Eds.). Bani Hashami. [In Persian]
- Asadzandi, M. (2019). Sound heart, spiritual health from the perspective of Islam. *J Relig Theology*, 2(4), 22–29. <https://doi.org/10.22259/2637-5907.0301002>
- Asakir, A. (1995). Tarikh Dimashq (History of Damascus). Dar al-Fikr li al-Tibaah wa al-Nashr wa al-Tawzi. [In Persian]
- Aziz, R., & Mangestuti, R. (2024). Exploring the intersection of spirituality and marital satisfaction: Insights from Islamic families. Presented at the Conference on Psychology and Flourishing Humanity. https://conferences.uin-malang.ac.id/index.php/pfh/article/view/2686?utm_source=chatgpt.com
- Babawayh (al-Saduq), M. A. (1983). Al-Khasail. (A.-A. Ghaffari, Ed.). Jamiat al-Modarresin. [In Persian]
- Babawayh (al-Saduq), M. A. (1986). Thawab al-Amal wa Iqab al-Amal. (M.-M. Khorasan, Ed.). Dar al-Sharif al-Radi li al-Nashr. [In Persian]
- Babawayh (al-Saduq), M. A. (1992). Man La Yahduruhu al-Faqih. Jamiat al-Modarresin fi al-Hawzah al-Ilmiyyah bi Qom; Muassasat al-Nashr al-Islamiyah. [In Persian]
- Babawayh (al-Saduq), M. A. (1997). Al-Amali (al-Saduq). Ketabchi. [In Persian]
- Babawayh (al-Saduq), M. A. (1999). Uyun Akhbar al-Rida. (M. Lajavardi, Ed.). Jahan. [In Persian]
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8–14. <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>
- Brown, E., Orbuch, T. L., & Bauermeister, J. A. (2008). Religiosity and marital stability among Black American and White American couples. *Family Relations*, 57(2), 186–197. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2008.00493.x>
- Call, V. R. A., & Heaton, T. B. (1997). Religious influence on marital stability. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 382–392. <https://doi.org/10.2307/1387856>

- Carmichael, C. L., & Mizrahi, M. (2023). Connecting cues: The role of nonverbal cues in perceived responsiveness. *Current Opinion in Psychology*, 53, 101663. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101663>
- de Brito Sena, M. A., Damiano, R. F., Lucchetti, G., & Peres, M. F. P. (2021). Defining spirituality in healthcare: A systematic review and conceptual framework. *Frontiers in Psychology*, 12, 756080. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.756080>
- Delbari, S. A., & Khajavi Moghaddam, L. (2014). Factors strengthening tolerance in the family from the perspective of Qur'anic verses and narrations. *Islamic Social Studies*, 20(100), 123–150. [In Persian] https://iss.razavi.ac.ir/article_786.html?lang=fa
- Dew, J. P. (2007). Do you have the time? Changes in and implications of spouses' time together. Brigham Young University (BYU). https://scholarsarchive.byu.edu/facpub/4554?utm_source=chatgpt.com
- Ellison, C. W. (1983). Spiritual well-being: Conceptualization and measurement. *Journal of Psychology and Theology*, 11(4), 330–338. <https://doi.org/10.1177/009164718301100406>
- Esmaeili, M., Fani, M., & Karamkhani, M. (2017). The conceptual framework of spiritual health in islamic resources (the Quran and Nahjul-Balagha). *Journal of Research on Religion & Health*, 3(1), 91–101. [In Persian] <https://doi.org/10.22037/jrrh.v3i1.15669>
- Ezer, H., Ricard, N., Bouchard, L., Souhami, L., Saad, F., Aprikian, A., & Taguchi, Y. (2006). Adaptation of wives to prostate cancer following diagnosis and 3 months after treatment: A test of family adaptation theory. *International Journal of Nursing Studies*, 43(7), 827–838. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2006.05.004>
- Faghihi, A. N. (2013). An Educational Look at Emotional Relations between Couples in Religious Teachings. *Quarterly Journal of Islamic Education*, 8(17), 75–101. https://islamicedu.rihu.ac.ir/article_8.html
- Faghihi, A. N. (2022). (2022). Emotional duties of couples towards each other from the point of view of educational jurisprudence. *Journal of Educational Jurisprudence Studies*, 9(18), 131–164. [In Persian] http://mft.journals.miu.ac.ir/article_7858.html
- Faghihi, A. N., & Rafiei Moghaddam, F. (2011). An examination of religious teachings influencing the spiritual well-being of spouses. *Ma'arefat*, 20(4), 67–80. [In Persian] <https://lib.wrc.ir/scholar/view/1/16176>

- Ferrell, B. R., KHassey, D., & Grant, M. (1995). Measurement of the quality of life in cancer survivors. *Quality of Life Research*, 4(6), 523–531. <https://doi.org/10.1007/BF00634747>
- Fisher, J. W. (2010). Spiritual health: Its nature and place in the school curriculum. UoM Custom Book Centre. https://catalogue.nla.gov.au/catalog/4933697?utm_source=chatgpt.com
- Flood, S. M., & Genadek, K. R. (2016). Time for each other: Work and family constraints among couples. *Journal of Marriage and Family*, 78(1), 142–164. <https://doi.org/10.1111/jomf.12255>
- Ghafari, S., Hasanabadi, H., Mahram, B., & Ghanbari, B. (2012). The Efficacy of Forgiveness Method Based on Spiritual-Religious Psychotherapy in Decreasing Marital Conflict. *Journal of Modern Psychological Researches*, 6(24), 117-136. [In Persian] https://psychologyj.tabrizu.ac.ir/article_4142.html?lang=en
- Glaser, B., & Strauss, A. (2017). Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research. Routledge. <https://books.google.com/books?id=6i8ZCwAAQBAJ>
- Hanbal, A. M. (2008). Musnad al-Imam Ahmad Hanbal. Dar al-Kutub al-Ilmiyyah. [In Persian]
- Hawks, S. R., Hull, M. L., Thalman, R. L., & Richins, P. M. (1995). Review of spiritual health: definition, role, and intervention strategies in health promotion. *American Journal of Health Promotion*, 9(5), 371–378. <https://doi.org/10.4278/0890-1171-9.5.371>
- Hogan, J. N., Crenshaw, A. O., Baucom, K. J. W., & Baucom, B. R. W. (2021). Time spent together in intimate relationships: *Implications for relationship functioning*. *Contemporary Family Therapy*, 43(3), 226–233. <https://doi.org/10.1007/s10591-020-09562-6>
- Hungelmann, J., Kenkel-Rossi, E., Klassen, L., & Stollenwerk, R. M. (1985). Spiritual well-being in older adults: Harmonious interconnectedness. *Journal of Religion and Health*, 24(2), 147–153. <https://doi.org/10.1007/BF01532258>
- Janbozorgi, M. (2019). Multidimensional Spiritual Therapy: A God-Oriented Approach to Counseling and Psychotherapy (Techniques and Programs). Research Institute of Hawzah and University. [In Persian]

- Janbozorgi, M., & Ansari, H. (2024). Psychopathology with Cultural Considerations: Based on DSM-5-TR and ICD-11. Research Institute of Hawzah and University. [In Persian]
- Jorna, M., Ball, K., & Salmon, J. (2006). Effects of a holistic health program on women's physical activity and mental and spiritual health. *Journal of Science and Medicine in Sport*, 9(5), 395–401. <https://doi.org/10.1016/j.jsams.2006.06.011>
- Kaleta, K., & Jaśkiewicz, A. (2024). Forgiveness in marriage: From incidents to marital satisfaction. *Journal of Family Issues*, 45(7), 1764–1788. <https://doi.org/10.1177/0192513X231194294>
- Kendall, D. (2012). *Sociology in our times*. Cengage Learning.
- Khodadadi, S. J., Ahmadi, K., & Amoosti, F. (2015). Identifying effective spiritual factors in healthy of military families: A Qualitative Research. *Military Caring Sciences (MCS)*, 2(3), 134-142. [In Persian] <http://dx.doi.org/10.18869/acadpub.mcs.2.3.134>
- Khorashadzadeh, F., Heydari, A., Heshmati, N. F., Mazlom, S. R., & Ebrahimi, M. (2015). Concept analysis of spiritual health based on Islamic teachings. *Iran Journal of Nursing (IJN)*, 28(97), 42-55. [In Persian] <http://dx.doi.org/10.29252/ijn.28.97.42>
- Komiya, A., Ohtsubo, Y., Nakanishi, D., & Oishi, S. (2019). Gift-giving in romantic couples serves as a commitment signal: Relational mobility is associated with more frequent gift-giving. *Evolution and Human Behavior*, 40(2), 160–166. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2018.10.003>
- Lambert, N. M., & Dollahite, D. C. (2006). How religiosity helps couples prevent, resolve, and overcome marital conflict. *Family Relations*, 55(4), 439–449. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2006.00413.x>
- Ledbetter, A. M. (2009). Family communication patterns and relational maintenance behavior: Direct and mediated associations with friendship closeness. *Human Communication Research*, 35(1), 130–147. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2008.01341.x>
- Lichter, D. T., & Carmalt, J. H. (2009). Religion and marital quality among low-income couples. *Social Science Research*, 38(1), 168–187. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2008.07.003>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Sage Publications, Inc.
- Liu, C., Kozinets, R. V., Patterson, A., & Zhao, X. (2024). Gift giving in enduring dyadic relationships: The micropolitics of mother–daughter gift exchange. *Journal of Consumer Research*, 51(3), 616–633. <https://doi.org/10.1093/jcr/ucac002>

- Mahoney, A. (2005). Religion and conflict in marital and parent-child relationships. *Journal of Social Issues*, 61(4), 689–706. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00427.x>
- Metz, T. (2002). Recent work on the meaning of life. *Ethics*, 112(4), 781–814. <https://doi.org/10.1086/340462>
- Mohammadi Reyshahri, M. (2009). *Mizān al-Hikmah. Dar al-Hadith li al-Tiba‘ah wa al-Nashr*. [In Persian]
- Molavi, M. H., Salari Far, M. R., Farhoush, M., & Rahmani, M. (2020). Non-verbal strategies in meeting the emotional needs of spouses according to Islamic sources. *Islam and Psychological Research*, 5(12), 65–81. [In Persian] https://journals.ueae.ir/article_16.html
- Mróz, J., Toussaint, L., & Kaleta, K. (2024). Association between religiosity and forgiveness: Testing a moderated mediation model of self-compassion and adverse childhood experiences. *Religions*, 15(9), 1137. <https://doi.org/10.3390/rel15091137>
- Nguyen, H. P., & Munch, J. M. (2011). Romantic gift giving as chore or pleasure: The effects of attachment orientations on gift giving perceptions. *Journal of Business Research*, 64(2), 113–118. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2010.02.006>
- Nuri, H. M. T. (1987–1988). *Mustadrak al-Wasail wa Mustanbat al-Masail*. Muassasat Al al-Bayt. [In Persian]
- Olson, D. (2011). FACES IV and the circumplex model: Validation study. *Journal of Marital and Family Therapy*, 37(1), 64–80. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2009.00175.x>
- Omoboye, M., Eneh, N. E., & Titor-Addingi, M. C. (2024). Communication patterns and marital satisfaction: A review of English language discourse in family counseling. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 21(2), 1883–1891. <https://doi.org/10.4102/hts.v79i1.8228>
- Parsa, F., Rostami, S., & Sajadi, S. (2017). Wife’s duties in marital life and their role in stabilization of the family unit from the viewpoint of Islamic Jurisprudence. *Family Counseling and Psychotherapy*, 6(2), 165–187. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22516654.1395.6.2.8.3>
- Raesi, R., Gooshki, H. S., Khoshi, A., Saadat, S. H., Daneshi, S., & Hushmandi, K. (2025). The Impact of Spiritual and Cultural Beliefs on Family Relationships and Marital Satisfaction in Religious Communities: A Systematic Review. *The Open Public Health*

Journal, 18(1). <http://dx.doi.org/10.2174/0118749445401885250704054224>

- Rafieehonar, H., & Janbozorgi, M. (2010). The relationship between religious orientation and self control. *Journal of Ravanshenasi Va Din*, 3(1), 31–42. [In Persian] <https://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/84>
- Ray-Shahri, M., & Pasandideh, A. (2018). Strengthening the Family from the Perspective of the Qur'an and Hadith. Dar al-Hadith. [In Persian]
- Riley, B. B., Perna, R., Tate, D. G., Forchheimer, M., Anderson, C., & Luera, G. (1998). Types of spiritual well-being among persons with chronic illness: Their relation to various forms of quality of life. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 79(3), 258–264. [https://doi.org/10.1016/S0003-9993\(98\)90004-1](https://doi.org/10.1016/S0003-9993(98)90004-1)
- Safouraei Parizi, M. M. (2013). Indicators of a functional family. *Islamic Journal of Women and Family Studies*, 1(1), 29–58. [In Persian] http://pzk.journals.miu.ac.ir/article_911.html
- Salehi, M., Hoseini Dronkolaei, S. Z., Alamian Gavzan, S., & Motevalian, S. F. (2017). Relationship between spiritual health with marital satisfaction. *Journal of Babol University of Medical Sciences*, 19(3), 47–52. <https://doi.org/10.22088/jbums.19.3.47>
- Samarqandi, A. L. N. M. I. (1999). Tanbih al-Ghafilin bi Ahadith Sayyid al-Anbiya wa al-Mursalin. Dar al-Kutub al-Ilmiyyah. [In Persian]
- Sanagooei, M., Janbozorgi, M., & Mahdavian, A. (2011). The relationship between religious commitment and couples' communication patterns. *Psychology and Religion*, 4(4), 103–120. [In Persian] <https://www.magiran.com/p984456>
- Segel-Karpas, D., Estlein, R., & Elran-Barak, R. (2024). Cynical Hostility, Intimacy and Relationship Satisfaction: The Role of Depressive Symptoms. *Behavioral Sciences*, 14(12), 1160. <https://doi.org/10.3390/bs14121160>
- Shahmohammadi, M., & Ebrahimi Tazehkand, F. (2017). The role of spirituality and religion within the family system. Islamic Azad University, Roudehen Branch, Iran. [In Persian]
- Sharif al-Radi, M. H. (1994). Nahj al-Balagha (ed. Sobhi Saleh). Muassasat Dar al-Hijrah. [In Persian]
- Shubah, H. A. (1984). Tuhaf al-Uqul an Al al-Rasul. Jamiat al-Modarresin. [In Persian]
- Tang, L., Yang, Y., An, Z., Huang, Y., & Tang, P. (2024). The relationship between marital satisfaction and spiritual well-being of Chinese older adults: The mediating effect

- of psychological security and aging expectations. *Behavioral Sciences*, 14(10), 949. <https://doi.org/10.3390/bs14100949>
- Torkashvand, J., & Jafarpourzadeh, F. (2013). Behavioral Interaction of Spouses from the Perspective of Islam and Psychology. *Maarefat*, 20(192, Special Issue on Psychology). [In Persian] <https://marifat.nashriyat.ir/en/node/2751>
 - Van Lankveld, J., Jacobs, N., Thewissen, V., Dewitte, M., & Verboon, P. (2018). The associations of intimacy and sexuality in daily life: Temporal dynamics and gender effects within romantic relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 35(4), 557–576. <https://doi.org/10.1177/0265407517743076>
 - Warram, M. I. (1990). *Tanbih al-Khawatir wa Nuzhat al-Nawazir* (Majmuat Warram). Maktabat Faqih. [In Persian]
 - Whitehead, O., Jagger, C., & Hanratty, B. (2021). What do doctors understand by spiritual health? A survey of UK general practitioners. *BMJ Open*, 11(8), e045110. <https://doi.org/10.1136/bmjopen.2020.045110>
 - World Health Organization. (2022). Geneva charter for well-being. Presented at the 10th Global Conference on Health Promotion, Geneva.
 - Worthington, E. L., Jr, Brown, E. M., & McConnell, J. M. (2018). Forgiveness in committed couples: Its synergy with humility, justice, and reconciliation. *Religions*, 10(1), 13. <https://doi.org/10.3390/rel10010013>
 - Yalcin, M. B., & Karahan, F. (2009). The effect of couple communication program on passive conflict tendency among married couples. *Department of Educational Sciences*, 11559, 111–141. https://eric.ed.gov/?id=EJ796226&utm_source=chatgpt.com
 - Yousefzadeh, M., & Marufi, Y. (2009). *Content Analysis in the Humanities (A Practical Guide to Textbook Analysis)*. Sepehr-e Danesh. [In Persian]
 - Zarei, E., & Ahmadisarkhooni, T. (2013). Spiritual Intelligence Quotient and Communication Patterns as Predictors of Marital Satisfaction among the Couples at Bandar Abbas City. *Research in Clinical Psychology and Counseling*, 2(2), 101-116. [In Persian] <https://doi.org/10.22067/ijap.v2i2.10915>
 - Zarnaghash, M., Zarnaghash, M., & Zarnaghash, N. (2013). The relationship between family communication patterns and mental health. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 84, 405–410. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.575>
 - Zayd, A. (1998). *Musnad al-Imam Zayd. Dar al-Kutub al-Ilmiyyah*. [In Persian]